

Vlaams
Parlement

ingediend op **244** (2019-2020) – Nr. 1
13 maart 2020 (2019-2020)

Verslag van de gedachtewisseling

namens de Commissie voor Wonen en Onroerend Erfgoed
uitgebracht door Joke Schauvliege en Jean-Jacques De Gucht

over de her- of nevenbestemming
van kerkgebouwen

Samenstelling van de Commissie voor Wonen en Onroerend Erfgoed:

Voorzitter: Kurt De Loor.

Vaste leden:

Allessia Claes, Sarah Smeyers, Nadia Sminate, Manuela Van Werde, Katja Verheyen;
Adeline Blancaert, Filip Brusselmans, Guy D'haeseleer;
Vera Jans, Joke Schauvliege;
Steven Coenegrachts, Mercedes Van Volcem;
An Moerenhout, Tine Van den Brande;
Kurt De Loor.

Plaatsvervangers:

Inez De Coninck, Liesbeth Homans, Sofie Joosen, Jos Lantmeeters, Lorin Parys;
Leo Pieters, Klaas Sloomans, Frieda Verougstraete-Deschacht;
Katrien Partyka, Katrien Schryvers;
Jean-Jacques De Gucht, Gwenny De Vroe;
Ann De Martelaer, Gustaaf Pelckmans;
Maxim Veys.

Toegevoegde leden:

Tom De Meester.

INHOUD

1. Uiteenzetting namens het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (PARCUM)	4
2. Uiteenzetting namens het Projectbureau Herbestemming Kerken, de VVSG en het Team Vlaams Bouwmeester	7
3. Uiteenzetting namens de Bisschoppenconferentie van België.....	13
4. Uiteenzetting namens het agentschap Onroerend Erfgoed.....	16
5. Uiteenzetting namens Urbain architectencollectief	21
6. Uiteenzetting door Bart Somers, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Bestuurszaken, Inburgering en Gelijke Kansen	23
7. Uiteenzetting door Matthias Diependaele, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed	26
8. Vragen en antwoorden.....	28
8.1. Vragen en opmerkingen van Jean-Jacques De Gucht	28
8.2. Vragen en opmerkingen van Joke Schauvliege.....	28
8.3. Vragen en opmerkingen van Steven Coenegrachts.....	29
8.4. Vragen en opmerkingen van Jeremie Vaneeckhout.....	30
8.5. Vragen en opmerkingen van Maxim Veys	32
8.6. Vragen en opmerkingen van Manuela Van Werde	33
8.7. Antwoorden van minister Bart Somers	34
8.8. Antwoorden van Jonas Danckers	37
8.9. Antwoorden van Linda Boudry.....	38
8.10. Antwoorden van Tania Hertveld	39
8.11. Antwoorden van Jan Jaspers	39
8.12. Antwoorden van Sonja Vanblaere	39
8.13. Antwoorden van Dieter Delbaere	40
8.14. Antwoorden van minister Matthias Diependaele	41
Gebruikte afkortingen	43
Bijlagen: zie de dossierpagina van dit document op www.vlaamsparlement.be	

De Commissie voor Wonen en Onroerend Erfgoed hield op 20 februari 2020 een gedachtewisseling over de her- of nevenbestemming van kerkgebouwen, op initiatief van Jean-Jacques De Gucht. Aangezien het onderwerp betrekking heeft op zowel beschermde als niet-beschermde kerkgebouwen nam naast Vlaams minister Matthias Diependaele, bevoegd voor Onroerend Erfgoed, ook Vlaams minister Bart Somers, bevoegd voor Binnenlands Bestuur, deel aan de gedachtewisseling. Om die reden werden eveneens de leden van de Commissie voor Binnenlands Bestuur, Gelijke Kansen en Inburgering uitgenodigd aan de vergadering deel te nemen.

Vertegenwoordigers van de volgende organisaties uit het werkveld gaven, elk vanuit hun achtergrond en expertise, toelichting bij het onderwerp en over hun activiteiten: het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (PARCUM), het Projectbureau Herbestemming Kerken samen met de VVSG en het Team Vlaams Bouwmeester, de Bisschoppenconferentie van België, het agentschap Onroerend Erfgoed en Urbain architectencollectief. De presentaties die werden getoond tijdens de gedachtewisseling zijn te vinden op de [dossierpagina](#) van dit document op www.vlaams-parlement.be.

1. Uiteenzetting namens het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (PARCUM)

Jonas Danckers, adviseur Religieus Erfgoed, Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur (CRKC): Wij zijn heel blij dat we vanuit PARCUM, het museum en expertisecentrum voor religieuze kunst en cultuur, hier de spits mogen afbijten. Religieus erfgoed is onze corebusiness. Dagelijks komen vragen over neven- of herbestemming op ons bord. We zijn dan ook blij en dankbaar dat we onze werking en de visie op dit thema met jullie mogen delen.

Het CRKC werd iets meer dan twintig jaar geleden opgericht door de Vlaamse bisdommen, de Unie van de Religieuzen van Vlaanderen (URV), de KU Leuven en de Vlaamse Norbertijnen om in eerste instantie een antwoord te bieden op vragen rond het roerend religieus erfgoed van kloosters die gesloten werden en waar we helpen om dat erfgoed te bewaren. Mettertijd kwam er ook een focus op parochiekerken. In 2009 werd het CRKC erkend door het Departement Cultuur als expertisecentrum voor religieus erfgoed. Vanaf 2012 heeft het agentschap Onroerend Erfgoed gestimuleerd dat er binnen het CRKC een departement onroerend religieus erfgoed werd opgericht. Daarmee hebben we de laatste jaren zeer intensief gemeenten en kerkbesturen bijgestaan met hun vragen over de kerkenbeleidsplannen en de toekomst van hun kerken.

In 2017 werd in de Abdij van Park te Leuven, waar onze kantoren zijn, een nieuw museum opgericht, PARCUM, waarmee we dat religieus erfgoed nog dichterbij de man in de straat willen brengen, waarmee we de dialoog willen aangaan vanuit het religieus erfgoed tussen generaties, tussen jong en oud, tussen gelovigen en niet-gelovigen maar ook met de andere erkende erediensten. Zo bieden we nu ook dienstverlening aan de anglicaanse, de orthodoxe, de protestants-evangelische, joodse en islamitische geloofsgemeenschappen. In 2019 hebben wij de werking van het CRKC, de dienstverlening en het museum PARCUM tegen het licht gehouden om een nog sterkere werking te kunnen uitbouwen. Vanaf 2020 gaan we daarom met één naam, PARCUM, door het leven, met een nog sterkere regionale werking. We hebben nu regionale adviseurs religieus erfgoed die de kerkfabrieken, gemeentebesturen en particulieren kunnen bijstaan.

De uitdagingen voor de volgende jaren zijn groot, vandaar ook die wat hernieuwde werking. Het klassieke beeld van het kerkgebouw zoals we dat kennen, maakt ook in Vlaanderen, nadat dat al in het buitenland het geval was, steeds meer plaats voor her- en nevenbestemmingen, nieuwe en aanvullende invullingen.

Als we naar de lange geschiedenis van bijna 2000 jaar van kerken kijken, zit er op vlak van beheer een belangrijke breuklijn in de Franse periode wanneer in onze streken kerken geconfisqueerd werden en er een moeilijke relatie tussen Kerk en Staat ontstaat. Napoleon tovert een oplossing uit zijn hoed en introduceert het systeem van de kerkfabrieken zoals we dat tot op vandaag kennen. Het is een systeem van vijf lokale vrijwilligers die aangesteld zijn voor het beheer van het kerkgebouw maar die voor de tekorten op de begroting van het beheer kunnen aankloppen bij de gemeentelijke overheid. Ik hoef u niet te zeggen dat de laatste decennia door de secularisering kerken minder frequent voor de liturgie worden gebruikt en dat er daardoor een spanning is opgetreden tussen dat systeem van de kerkfabrieken met financiering die vanuit de gemeente komt, en een minder frequent gebruik. Daarom heeft de Vlaamse overheid in 2011 met de nota van toenmalig minister Geert Bourgeois gemeenten en kerkbesturen opgeroepen om werk te maken van een langetermijnvisie voor kerken op het grondgebied van hun gemeente, het zogenoemde kerkenbeleidsplan. In 2015 is de bal dan echt aan het rollen gegaan toen in het nieuwe Onroerenderfgoeddecreet de verplichting is opgenomen een kerkenbeleidsplan op te stellen om een verhoogde premie of subsidie voor parochiekerken te kunnen krijgen.

De bisdommen zijn op die manier ook intensiever aan het werk gegaan rond de toekomstvisie en hebben benadrukt dat de pastorale plannen een basis vormen voor het opmaken van die kerkenbeleidsplannen, waarbij pastorale eenheden en zones en grotere samenwerkingsverbanden op die manier ook naar het totaal van hun kerken kijken en een visie ontwikkelen. Overleg tussen kerkelijke en burgerlijke overheid is in dat proces cruciaal, alsook participatie, waar ik later op terugkom.

Op dit moment zijn in Vlaanderen ongeveer 185 gemeenten officieel klaar met hun kerkenbeleidsplan, wat niet wil zeggen dat in die 115 andere gemeenten niets gebeurt, maar daar is het proces nog niet formeel op de gemeenteraad gekomen of is het dossier nog niet volledig doorgestuurd naar het agentschap Onroerend Erfgoed.

Dit zijn de keuzes die overal in Vlaanderen gemaakt zijn of worden: het klassieke gebruik als parochiekerk met valorisatie, bijvoorbeeld concerten, voordrachten en dergelijke; medegebruik en gedeeld gebruik met andere christelijke gemeenschappen; een nevenbestemming waarbij een dubbel, profaan en liturgisch, gebruik wordt vooropgesteld; een herbestemming waarbij de band met de Kerk als instituut en gemeenschap wordt doorgeknipt en we een volledig nieuwe invulling van het kerkgebouw krijgen.

Waar staan we vandaag in 2020? We hebben in 2013 een nulmeting gedaan. Van de ongeveer 2000 parochiekerken in Vlaanderen zijn er momenteel 73 onttrokken aan de eredienst, waarvan 35 eenvoudige herbestemmingen, voornamelijk in de sociaal-culturele sector, een aantal voor onderwijs en een aantal overgedragen aan andere erkende erediensten.

In de chronologie van wat er rond kerken gebeurt in Vlaanderen is 2016 een belangrijk jaar omdat toen het Projectbureau Herbestemming Kerken gestart is met het uitwerken van architecturale haalbaarheidsstudies voor onze parochiekerken. Maar als we een blik vooruitwerpen, dan zien we dat in die kerkenbeleidsplannen een belangrijke trend waar te nemen is, namelijk dat een derde van de kerken in Vlaanderen een neven- of herbestemming zal krijgen de volgende jaren. Dat zijn 600 kerken op een totaal van 1800 kerken.

Hoe kunnen we succesvol naar een neven- of herbestemming gaan? Vanuit de ervaring die we met PARCUM hebben, zeggen we dat we zoveel mogelijk mensen moeten betrekken in dat proces. Dat zijn niet alleen degenen die de officiële goedkeuring moeten geven voor dat kerkenbeleidsplan, de gemeenteraad en de bisschop, maar ook de lokale kerkelijke en gemeentelijke overheid en liefst ook alle

andere partners, de verenigingen en de scholen. We moeten mensen betrekken. Religieus erfgoed heeft ook een emotionele waarde, het zijn niet zomaar stenen, het vertelt ook het verhaal van een lokale gemeenschap, van een identiteit van een gemeenschap. Het heeft naast een religieuze waarde ook belangrijke sociale waarden. Die meenemen, lijkt ons de sleutel tot verder succes.

Participatie is misschien een modewoord maar het is in dezen een cruciaal aspect. Als we naar de participatieladder kijken, zien we dat er in Vlaanderen vandaag op heel wat plaatsen wordt geïnformeerd over wat er in dat kerkenbeleidsplan staat. Er worden op heel wat plaatsen participatiesessies georganiseerd met verschillende technieken. Maar de laatste stap, het meenemen van mensen vanuit hun betrokkenheid naar het uitwerken van beheerstructuren, dat stap voor stap op een realistische manier kunnen uitwerken, zien we naar ons aanvoelen nog op te weinig plaatsen. Een draagvlak creëren is een noodzakelijke voorwaarde. Uitgebreide architecturale haalbaarheidsstudies starten zonder dat draagvlak is op sommige plaatsen wat moeilijker. Het lijkt ons ook gemakkelijker om naar uitvoering te gaan als die betrokkenheid wordt meegenomen in het proces.

Als we naar het stappenplan van implementatie van het kerkenbeleidsplan kijken, dan denken we dat voornamelijk op stap 2 (participatietrajecten) en 4 (uitvoering en beheer) verdere nadruk moet worden gelegd. De eerste stap, het aan de slag gaan met dat kerkenbeleidsplan, gebeurt al op het lokale niveau. Voor stap 3 zet op dit moment het Projectbureau Herbestemming Kerken sterk in op de architecturale haalbaarheidsstudies. Mits een nog sterkere nadruk op participatie voor die haalbaarheidsstudies en een begeleiding daarna om naar een uitvoering te gaan die realistisch is en stap voor stap gaat, zetten we een belangrijke stap in de goede richting.

Niet alleen voor het onroerend religieus erfgoed is die opeenvolging van stappen, die volgtijdelijkheid, belangrijk. We zien dat ook op het vlak van het roerend religieus erfgoed: vanuit een goede inventaris de waardes die mensen lokaal aan dat de roerend erfgoed hechten, bijvoorbeeld bepaalde beelden of schilderijen, goed definiëren en van daaruit naar een gedragen ontsluiting gaan. Dat geldt ook voor het immaterieel religieus erfgoed: goed documenteren wat die processies en devoties zijn, en een plan opstellen om ook daar een hedendaagse invulling aan te geven en ze zo voor de volgende generatie te bewaren.

Dit is het handelingskader dat we ook bij PARCUM gebruiken voor onze dienstverlening: een goede integratie van onroerend, roerend en immaterieel religieus erfgoed, dat samen bekijken en telkens de oefening maken: waartoe dient het, waar willen we naartoe en hoe kunnen we voor die verschillende soorten erfgoed een breder draagvlak creëren en zorgen dat die ook een duurzame toekomst krijgen.

Dat doen we niet alleen. Er zijn heel wat spelers op dat religieuserfgoedveld. Onze adviseurs religieus erfgoed per provincie hebben goed in kaart wat die verschillende partners doen. De erfgoedcellen, de IOED's, de lokale besturen, de intercommunales, de provincies, de bisdommen en een hele reeks andere partners zijn elk een stukje van die puzzel aan het leggen, maar een betere afstemming kan nog sterkere resultaten teweegbrengen en daar zetten we met PARCUM mee onze schouders onder.

Samenvattend: wat betreft neven- en herbestemming van kerken in Vlaanderen, als we naar de grote stappen kijken, wordt er vandaag al hard gewerkt aan de kerkenbeleidsplannen. Het Projectbureau Herbestemming Kerken zet ook sterk in op de architecturale haalbaarheidsstudies. Met een sterkere nadruk op de participatie en het vervlechten van participatie en ontwerpend onderzoek, kunnen realistischere plannen worden gemaakt voor de uitvoering, waar ook ingezet wordt op de lokale aspecten van beheer en waarin bekeken wordt wat er in publiek-

private samenwerking, met vzw's, coöperaties of andere formules kan. Participatie en beheer en onroerend, roerend en immaterieel erfgoed samennemen, lijkt ons een aangewezen stap.

Dat alles kunt u terugvinden in een boek dat we vorig jaar hebben uitgebracht met voorbeelden van trajecten die geleid hebben naar neven- en herbestemmingen. We hebben voor de twee ministers en de voorzitter van de commissie een exemplaar meegebracht. De leden van de commissie die dat wensen, kunnen we ook een exemplaar bezorgen.

2. Uiteenzetting namens het Projectbureau Herbestemming Kerken, de VVSG en het Team Vlaams Bouwmeester

Linda Boudry, medewerker Kenniscentrum Vlaamse Steden: Ik val samen met Tania Hertveld in voor Niek De Roo, de man die het Projectbureau Herbestemming Kerken gestalte geeft, maar die al heel lang een vakantie had gepland. Wij zitten samen in de stuurgroep van het Projectbureau. Het Projectbureau is een tijdelijk initiatief. Er komt dus een einde aan. Het is een samenwerkingsverband van heel veel partners: de VVSG, Vlinter en het Kenniscentrum Vlaamse Steden, die de eerste waren die vanuit het lokale niveau signalen kregen dat een en ander aan het bewegen was waar de lokale besturen niet op voorbereid waren en niet goed wisten wat ze daarmee moesten doen. Zij hebben zich samengezet met het CRKC, vandaag PARCUM, met de administraties Binnenlands Bestuur en Onroerend Erfgoed. Zij hebben een tijdelijk samenwerkingsverband opgericht. Het gaat om het bundelen van krachten.

De context waarin het is ontstaan, is reeds geschetst. Op een bepaald moment verschenen in de pers een aantal artikels – en dat aantal neemt alleen maar toe – waarin het signaal wordt gegeven dat er iets aan het gebeuren is waar men iets mee zou moeten doen. Zo is Zwalm een gemeente waar tien kerken ineens aan de eredienst werden onttrokken. Een deel zal een herbestemming krijgen, een deel zal worden verkocht. Dat is een geweldige opgave voor een gemeente.

De formele initiatieven zijn daarstraks even geschetst. Wat kwamen we tegen in de praktijk? Heel veel losse eindjes: personen die het zich aantrekken, de goodwill van een aantal mensen die elkaar vinden, gedrevenheid van mensen, bezorgdheden, inzicht. Het gaat allemaal over toevallige voorstellen voor toevallige kerken. In den beginne was er een ad-hocbeleid, waar iedereen zijn eigen leerproces doormaakte en waar weinig ervaring en expertise gebundeld werd, met heel veel tijdelijke oplossingen en amateurisme. Je kunt dat de mensen niet kwalijk nemen maar het was wel de vaststelling. Er werd weinig geleerd en doorgegeven. Er waren dus heel veel ideetjes over wat men met de kerk zou kunnen doen, en tegelijkertijd heel veel vragen. Is dat allemaal wel wenselijk en haalbaar? Kunnen we dat allemaal wel uitvoeren? Een zeer belangrijk element: kunnen we dat allemaal wel betalen? Wat is een verantwoorde en kwaliteitsvolle invulling van een dergelijk gebouw? Daarnet is al gezegd dat die gebouwen een heel specifieke identiteit hebben en niet alles verdragen.

Het Projectbureau heeft een antwoord proberen te verzinnen op al die vaststellingen en heeft ervoor gekozen om heel pragmatisch antwoorden te zoeken voor een lokale situatie. Het Projectbureau, opgestart in 2016, had de bedoeling om aan de ad-hocaanpak antwoorden te bieden op een meer structurele manier. Die vragen bleven maar ronddwalen in die kerkfabrieken en gemeenten of wat men wilde doen, wenselijk en haalbaar is. Men wilde snel suggesties en scenario's aanreiken waarmee lokale besturen verder konden, weg van de losse eindjes, en hen toeleiden naar meer verantwoorde en onderbouwde beleidskeuzes. Op de kandidaatstelling zal straks uitvoeriger worden ingegaan.

Ik geef u een overzicht van de zes calls die al achter de rug zijn en de zevende die vandaag loopt. Het gaat om een gezamenlijk call van een gemeentebestuur en een kerkbestuur. Dat hebben we vanaf de derde oproep ingevoerd omdat voordien een van beiden iets kon indienen en er dan niet altijd een lokaal akkoord was. Dat hebben we vanaf de derde oproep proberen te vermijden. Als van een gemeentebestuur of een kerkbestuur een vraag komt, dan volgt een intakegesprek met Niek De Roo, die vanuit het Projectbureau een assessment maakt van de vraag die voorligt. Hij legt alle kandidaturen voor aan de stuurgroep waar alle partners deel van uitmaken. Daar wordt beslist welke uiteindelijk in aanmerking komen en welke niet. Men heeft in gestrekte draf de ene na de andere oproep proberen te verwerken.

Op initiatief van voormalig minister Bourgeois werden voorafgaand aan het Projectbureau twee experimentzones ingesteld. Een daarvan was in West-Vlaanderen met de WVI. Daar heeft men in 2014 en 2015 een leertraject gehad, begeleid door Niek De Roo. Daar hebben we heel veel geleerd. Men heeft gewerkt op twintig kerken. Die ervaring en expertise is meegenomen naar het Projectbureau.

Ik kom tot de procedure. Als een kerk of een gemeentebestuur in aanmerking komt, volgen drie grote overlegmomenten in het lokale traject. Er is eerst een startvergadering met ontwerpteams. Daar wordt de toestand gedocumenteerd, er wordt een bezoek aan het kerkgebouw gebracht en dan gaan de ontwerp bureaus aan de slag. Ze maken drie tot vier voorstellen van wat zou kunnen in die ruimte of ze onderzoeken een aantal voorstellen die het lokale bestuur zelf al in gedachten heeft. Daaruit wordt een voorkeursscenario gekozen door het lokaal bestuur dat verder in de diepte wordt uitgewerkt. In een slotvergadering krijgen we een gedetailleerde verkenning van de gekozen piste en een eerste budgettaire doorrekening. Dat resulteert in een eindrapport en een projectdefinitie.

Ik heb al verschillende keren verwezen naar ontwerp bureaus. Er is een raamovereenkomst en daar speelt het Team Vlaamse Bouwmeester een belangrijke rol in. Er zijn twee keer drie ontwerpteams geselecteerd. Dat zijn meestal combinaties van mensen. Zij hebben samen tot nu toe 115 dossiers begeleid.

Instappen en begeleiding krijgen van het Projectbureau kost een lokaal bestuur 1500 euro plus btw. Voor de kosten voor het werk van het ontwerp team zijn er drie soorten van complexiteit in de opgave. De stuurgroep beslist wat het zal worden. De minst complexe opgaven kosten 14.000 euro, de middelmatige kosten 18.000 euro en de heel complexe opgaven kosten 22.000 euro, exclusief btw. Doordat we dat in een traject doen, kunnen we meteen wat de subsidies betreft een gebundelde inspanning doen en wordt het voor het lokale bestuur veel gemakkelijker gemaakt om aan die subsidie te geraken. Als het gaat over niet-beschermde kerken is er 30 procent voorzien via het Eredienstendecreet; als het gaat over beschermde kerken is er de onderzoekspremie van 80 procent uit het Erfgoeddecreet.

Wat is het opzet? Waarom werken we met de raamovereenkomst? Het gaat over een eenvoudige administratieve procedure voor het lokale niveau. Er is geen wetgeving op de overheidsopdrachten maar men kan gewoon afnemen van een raamcontract. De gemeenten krijgen alle documenten die voorbereid zijn. Door samenaankoop, waarbij de bureaus het vooruitzicht hebben op een korf van opgaven, krijgen we een interessante prijszetting. Zeker de kleinere gemeenten zouden nooit die combinatie van mensen krijgen als ze dat alleen zouden doen. Nu genieten ze mee van de expertise en de combinaties via dat raamcontract.

De problematiek van heel veel kerken stelt zich in landelijke gebieden, waar heel veel dorpskernen zijn. Zwalm heeft twaalf dorpskernen en tien kerken, Diksmuide heeft dertien kerken. Soms is rond de kerk nog een kerkhof wat het extra complex maakt. Maar ook in de steden stelt zich een problematiek waar we op loopafstand

van elkaar een gigantische hoeveelheid kerken hebben. Antwerpen bijvoorbeeld heeft zeventig kerken, allemaal op loopafstand van elkaar. Daar moeten we mee aan de slag.

We maken een aantal strategische overwegingen tijdens het traject. We gaan alleen naar waar we het verschil kunnen maken. Vragen waarvan we op voorhand zien dat ze uitzichtloos zijn, worden afgeblokt na het intakegesprek en na de evaluatie door de stuurgroep. De multidisciplinaire en kwaliteitsvolle ontwerpteams komen ook ten goede van de kleinste projecten en de minst complexe vragen. Doorheen het traject van de laatste jaren is het belangrijk gebleken dat er een externe begeleider is die geen belang heeft in de lokale gevoeligheden en die het traject kan modereren, een coach kan zijn en de horizon kan verruimen. Hij kan dikwijls de eigen kerk situeren in het ruimer geheel van wat in Vlaanderen bezig is.

Het haalbaarheidsonderzoek is ook onafhankelijk. Het geeft een duidelijk antwoord aan het lokale niveau op hun vraag of wat zij van plan zijn, haalbaar en betaalbaar is. Het voordeel door met raamcontracten en met die expertise te werken, is dat alle ontwerpteams ervaring hebben met het inschatten van die projecten. Er zijn realistische plannen. Soms wordt er een smallversie, een mediumversie en een largeversie gemaakt omdat dat de mogelijkheid geeft om gefaseerd doorheen de tijd de dossiers aan te pakken, want het gaat over complexe maar ook dure projecten.

Heel af en toe leidt een haalbaarheidsonderzoek tot de conclusie dat het geen haalbare kaart is, waarbij de ambitie moet worden opgeborgen wegens ofwel te duur ofwel omdat de ruimte zich niet laat gebruiken voor de opdracht die men daar wil inbrengen.

Het Projectbureau heeft de mogelijkheid om de zaak te bundelen. Er is een website. Financiële doorrekeningen doet men telkens op dezelfde manier. We houden een overzicht. Steden en gemeenten kunnen ook van elkaar leren via studiedagen.

Ik heb tot nu toe de successen en de kracht van het Projectbureau naar voren gebracht. Er zijn ook een aantal zwakke plekken. De interventie wordt altijd gevraagd voor een specifieke kerk. Soms is men te laat omdat er afwegingen moeten worden gemaakt voor een andere functie die er in zou kunnen maar waarvoor men ondertussen een nieuwbouw is gestart bijvoorbeeld. Soms is het dossier helemaal niet rijp en is er meer tijd en gesprek nodig.

Een andere moeilijke zaak hebben we gezien bij de lokale verkiezingen, namelijk dat er soms evoluerende inzichten zijn. Iedereen is begonnen met een nevenbestemming. We zien dat er nu stilaan meer wordt opgeschoven naar meer herbestemming. Met de lokale verkiezingen hebben we wisselende politieke meerderheden gezien. Voor een aantal kerken en haalbaarheidsstudies heeft dat het gevolg gehad dat die nu in een schuif liggen en niet verder worden opgenomen.

De doorlooptijd wordt ook bepaald door de lokale snelheid. Men heeft digitale plannen nodig. Er is vraag naar tussentijdse participatietrajecten. Lokale en private partners willen instappen maar doen uiteindelijk toch niet mee, waardoor de context weer verandert. Een voorbeeld van een koerswijziging is er in Brugge waar de vorige burgemeester en de vorige bisschop met de Sint-Walburgakerk aan de slag wilden. De nieuwe bisschop en de nieuwe burgemeester hebben dat terugschroefd. Je moet dus altijd rekening houden met de lokale context. Daarbij moet het politieke mandaat natuurlijk gerespecteerd worden.

U vroeg zich misschien af over hoeveel kerken het gaat, hoeveel beschermde en hoeveel niet-beschermde, en waar die zich situeren. Ik toon u hier het overzicht van. Op dit moment zijn 115 kerken in behandeling of afgerond.

Ik toon u enkele voorbeelden. Voor de niet-beschermd kerk uit Ruisbroek in de gemeente Sint-Pieters-Leeuw heeft men de ambitie om als nevenbestemming een kerkcafé en een overdekte publieke ruimte verbonden met het plein te maken. De vraag wordt gesteld of het stopt bij de haalbaarheidsstudies. In een aantal gevallen hebben lokale besturen al een stuk van de opdracht opgenomen in het meerjarenplan, waardoor er ook financiering voorzien is.

Een ander voorbeeld is de beschermd kerk Sint-Jozef in de wijk Rabot in Gent. Deze krijgt een herbestemming voor publieke functies, met ontsluiting van de kelders. Ook dat is opgenomen in het meerjarenplan. Men schuift verdiepingen in de kerk in waardoor er meer oppervlakte komt voor nieuwe functies. De hele kelder wordt ontsloten tot cafetaria.

Een derde voorbeeld is de niet-beschermd Sint-Amanduskerk in Roeselare die wordt herbestemd tot lokale markt- en evenementenruimte en later nog een kerkcafé. Er wordt ook een verbinding gemaakt met de pastorietaan die achter de kerk ligt. De markthal is vandaag al in gebruik. Daar wordt ingezet op lokale producenten die daar de korte keten realiseren.

Dan is er de kerk van Boekhoute in de gemeente Assenede. Dat is een niet-beschermd kerk en een beschermd dorpsgezicht. Dat maakt het extra complex. Het gaat over een nevenbestemming met een museum en een kinderopvang. Het project wordt uitgevoerd maar in een gewijzigde vorm, en is ook opgenomen in het meerjarenplan. Er is een straatje getrokken dwars door de kerk. Het gaat duidelijk over een nevenbestemming want er zijn nog 130 plaatsen voorzien voor de eredienst.

Een volgend voorbeeld is een niet-beschermd kerkschip en een beschermd toren in Kwaadmechelen in de gemeente Ham. De kerk zal gedeeltelijk worden afgebroken. De toren blijft staan maar het niet-beschermd deel wordt een niet-verwarmde overdekte publieke ruimte. De middelen voor gedeeltelijke afbraak zijn voorhanden en opgenomen in het meerjarenplan. Als het plein er is, is er het exploitatievraagstuk. Nu is men aan het zoeken wie dat zal doen. Het wordt een glazen stolp waarin een dorpsaal gestalte krijgt. Het dossier strandt momenteel op het exploitatievraagstuk.

De niet-beschermd kerk van Ruien in de gemeente Kluisbergen krijgt een herbestemming voor publieke functies en gebruik door de lokale school. Ook dat is opgenomen in het meerjarenplan. Men heeft de gevel opengemaakt in de richting van het plein.

De niet-beschermd Onze-Lieve-Vrouwekerk van Tielt krijgt een nevenbestemming voor culturele manifestaties. Dat is een voorbeeld waar de huidige coalitie beslist heeft om de vorige coalitie niet te volgen in de keuzes. Het plan heeft een opengemaakte gevel en de aanleg van een park.

De niet-beschermd kerk van Wortegem in de gemeente Wortegem-Petegem krijgt een herbestemming als gemeentelijke feestzaal, wat is opgenomen in het meerjarenplan. Dat is een voorbeeld van een dossier waar men op hetzelfde moment aan het zoeken was naar een nieuwbouw voor de feestzaal en naar een herbestemming voor de kerk. Zo heeft men kunnen onderzoeken of die feestzaal in de kerk kon in plaats van in een nieuwbouw. Dat project gaat door. Deze voorbeelden geven u enig idee wat er voortkomt uit de haalbaarheidsstudies.

Niek De Roo stond erop om een korte evaluatie te maken. Er is heel veel kwaliteitsvol haalbaarheidsonderzoek gebeurd in korte tijd. Op een paar uitzonderingen na is men zeer tevreden. Sommigen steden, zoals Hasselt, hebben al meerdere keren na elkaar een dossier ingediend. Als men niet tevreden is, komt men niet

terug. Het is te vroeg om te zeggen wat de impact is. We zijn nog volop bezig. Het Projectbureau is tijdelijk en eindigt eind 2021. Dan zal gevraagd worden om dat even tegen het licht te houden.

Ik geef nog enkele algemene bedenkingen. Misschien denkt u dat het traag vooruit gaat maar de vaststelling is dat het over bijzonder complexe dossiers gaat, met heel veel stappen: de procedure om een kerk te onttrekken aan de eredienst, eigendomsoverdrachten, de ruimtelijke context waarin de kerk ligt, technische voorbereidende studies voor stabiliteit, verwarming en dergelijke meer. Men had bijvoorbeeld voor de Sint-Jozefkerk in Aalst een heel grote ambitie, alleen is de buitenste schil in een erbarmelijke staat en moet die eerst worden gerestaureerd. Daar zijn grote bedragen voor nodig. Het heeft geen zin om te herbestemmen als het kader niet stevig is. Soms zijn er erfgoedwaarden met een aantal voorwaarden. Er moeten oplossingen worden gezocht voor interieurelementen. Het gaat over gebouwen met hoge instandhoudingskosten maar ook transformatiekosten, kosten voor verwarming en isolatie. De ruimtes moeten soms aangepast worden om te kunnen gebruiken als theaterzaal bijvoorbeeld. Er is de problematiek van de afstemming van middelen. Soms moet men wachten op een restauratiedossier en kan men niet starten. De vaststelling is dat gemeenten veel vragen krijgen om kerken over te nemen, maar zelf aan het zoeken waren hoe ze konden rationaliseren in hun eigen patrimonium. Ze zaten dus niet te wachten op een heel pak gebouwen waar ze plots ook nog iets mee moesten doen en waar ze vaak de middelen niet voor hebben om die op een kwaliteitsvolle manier op te nemen in hun patrimonium.

Er zijn nog een aantal algemenere bedenkingen in verband met herbestemming en nevenbestemming. Bij niet-beschermde kerken, wanneer ze onttrokken worden aan de eredienst, valt alle financiële ondersteuning en subsidie weg. Dat maakt het extra zwaar. Er wordt vastgesteld dat niemand durft afbreken. Dat zal op een verantwoorde manier moeten gebeuren maar her en der zou dat misschien een oplossing kunnen zijn. Er zijn bijzonder weinig stimuli om private investeringen of exploitatie aan te moedigen. In Nederland is men daar echt op georganiseerd. Er is een organisatie die de match maakt tussen de private sector en het aanbod. Soms zijn er zeer grote inspanningen nodig om een draagvlak te krijgen. De looptijden zijn echt wel lang. De Sint-Jan-Evangelistkerk in Antwerpen is gestart in 2013 en zal nu in uitvoering gaan.

Ik heb daarstraks verwezen naar de website. De vraag was bij de steden gekomen om goede voorbeelden te documenteren van herbestemde kerken over de hele wereld. Toen waren er bij ons nog niet zoveel. We hebben die samengebracht op een website. Er zijn ondertussen 350 kerken gedocumenteerd. Op de website staan ook de afgewerkte haalbaarheidsstudies alsook alle informatie die nuttig en nodig is. Je kunt selecteren op Vlaanderen, Brussel en een aantal van de ons omringende Europese landen en de rest van de wereld. In Canada bijvoorbeeld zijn er ook heel wat herbestemde kerken. Je kunt de kerken ook selecteren op functie.

Tania Hertveld, bestuurscoördinator Team Vlaams Bouwmeester: Wij hebben ons karretje gehangen aan de presentatie van het Projectbureau omdat de werking vanuit het Team Vlaams Bouwmeester rond het thema kerken zich bevindt in het Projectbureau. Wij zijn betrokken bij het Projectbureau als partners en zitten ook in de stuurgroep. Wat wij vooral konden bijdragen is onze manier van selecteren van kwaliteitsvolle ontwerpteam. Dat doen wij heel veel via onze open oproep aan geïnteresseerde pilootprojecten. Wij hebben een beetje dezelfde methodiek toegepast, en dat is een brede bekendmaking via onze kanalen, waardoor wij een heleboel ontwerpteam kunnen bereiken waar de individuele lokale besturen moeilijker toegang toe krijgen. Belangrijk is dat wij multidisciplinaire team selecteren. Dat wil zeggen dat zij alle nodige expertise aan boord halen binnen een multidisciplinair samengesteld team en dat wij hen selecteren op basis van kwaliteitscriteria. Wij

kijken naar hun portfolio en proberen minder te kijken naar zaken als omzet of de klassieke criteria die gebruikt worden in overheidsopdrachten.

Wij hebben ook een aanbod van begeleiding na het uitvoeren van een haalbaarheidsonderzoek. Dat onderzoek is eigenlijk maar een eerste aftoetsen van wat de mogelijkheden zijn van een dergelijk gebouw, maar nadien moet een heel traject worden opgestart, waarvoor een team moet worden aangesteld voor het uitvoeringsdossier. Zoals door de vorige spreekster gezegd, eindigt het werk van het Projectbureau in een aanbevelingsdossier en een aanzet tot projectdefinitie voor de volgende fase. Op dat moment zouden die gemeenten gebruik kunnen maken van het aanbod van Team Vlaams Bouwmeester om verder te zoeken naar een uitvoerend ontwerper.

Een derde aspect waar wij ons mee bezighouden, is het verspreiden van kennis en inzicht en opgebouwde expertise vanuit dit traject. Dat doen wij via het mee organiseren met het Projectbureau van studiedagen en smalltalks. Smalltalks zijn een soort van avondvergaderingen die wij houden in ons atelier in de Ravensteingalerij in Brussel en waar een geïnteresseerd publiek op af kan komen om te luisteren naar de bevindingen van de ontwerpteams na het uitvoeren van een aantal van die haalbaarheidsonderzoeken. Wij maken ook een aantal publicaties en publiceren artikels in vaktijdschriften.

Ik toon een overzicht van de geselecteerde ontwerpteams. Dat zijn verschillende teams die zich specifiek voor deze opdracht hebben geassocieerd met elkaar om zo over de nodige expertise te beschikken. De eerste drie zijn die van de eerste oproep en de volgende drie van de tweede oproep. Er lopen meer dan honderd haalbaarheidsstudies, we moeten de last dus wat spreiden en ook telkens andere gespecialiseerde teams aan het werk zetten.

Er zijn een aantal specifieke aandachtspunten die te maken hebben met de opgave. Wanneer de lokale besturen en de kerkelijke overheden nadenken over mogelijke herbestemmingen, gaan zij enkel nadenken over de functies op zich, maar tijdens de uitvoering van de haalbaarheidsstudies blijkt vaak dat het complexe ruimtes zijn die moeilijker te herbestemmen zijn dan aanvankelijk gedacht. In het ontwerpend onderzoek wordt gewerkt met verschillende scenario's. Er worden drie scenario's uitgewerkt en daar worden dan de pro's en de contra's van opgesomd. Het is heel belangrijk dat er verschillende scenario's zijn en dat daar een kritische reflectie rond ontstaat. Vanuit de expertise opgebouwd binnen de ontwerpteams, kunnen een aantal dingen aan bod komen, wat niet zou gebeuren indien er geen ontwerpend onderzoek zou gebeuren. Het belang van het opbouwen van expertise willen wij toch nog eens onderstrepen. Het zijn geen evidente opgaven voor architecten. Hier krijgen zij de kans om met elkaar de inzichten te delen, de inzichten te laten groeien enzovoort.

We hebben specifiek nog een aantal aandachtspunten vanuit het Team Vlaams Bouwmeester zelf. Naast alle zaken die gezegd zijn over de gebouwen zelf, denken wij dat het belangrijk is dat die gebouwen in hun waarde worden gelaten. Het zijn gebouwen die ontworpen zijn voor een specifiek doel. Het is dus niet evident om daar een ander gebruik aan te koppelen zonder het architecturale aan te tasten. Er moet een heel specifieke match gevonden worden tussen een nieuw gebruik en de eigenheid van de gebouwen.

Daarnaast vinden wij het heel belangrijk om dergelijke gebouwen in hun context te bekijken en dit te koppelen aan bredere uitdagingen in bredere beleidskaders, bijvoorbeeld het BRV. Wij proberen iedere investering die wordt gedaan in het patrimonium te bekijken in die context en wanneer je een nieuwe functie koppelt aan een gebouw, je ook bekijkt wat dat zal betekenen voor de ruimere context van dat gebouw. Zal dat specifiek in het kader van het BRV bijdragen aan een dorps-

kernversterking? Welke mobiliteit gaat de herbestemming op gang brengen? Ik houd hier een pleidooi om misschien meer eisen toe te voegen aan het ontwikkelen van die kerkenbeleidsplannen en ze ruimer te bekijken.

3. Uiteenzetting namens de Bisschoppenconferentie van België

Jan Jaspers, adviseur Kerkenplannen en kerkgebouwen, Bisschoppenconferentie van België: Mijn uiteenzetting omvat twee grote onderdelen. Het eerste gedeelte betreft de structuur van de kerk in Vlaanderen en een aantal evoluties op dat vlak. Het tweede gedeelte betreft de visie van de kerkgemeenschap op de toekomst van de kerkgebouwen.

Ik wil starten met de vraag wat een parochiekerk eigenlijk is. Dat is het huis van de lokale geloofsgemeenschap, de kleinste kern van de structuur van de kerk. Het is een huis dat openstaat voor gebed, bezinning, sacramenten en dergelijke, maar ook voor andere activiteiten die met de pastoraal te maken hebben, zoals de diaconie, de catechese en dergelijke. Dit betekent dat een kerk niet tot de wekelijkse zondagsmis kan worden herleid. De telling van de activiteiten kan niet enkel daaraan worden gelinkt.

De parochie is de lokale geloofsgemeenschap, de kleinste entiteit van het bisdom. In 2013 is een telling van het aantal kerken en parochies in Vlaanderen gehouden. Dat is de nulmeting die door het Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur PARCUM is uitgevoerd. De huidige cijfers zijn te vinden op de website van het agentschap Binnenlands Bestuur. We zien dat 168 parochies zijn gefuseerd of opgeheven. Dit betekent dat hetzelfde aantal kerkfabrieken is opgeheven, want er is altijd een een-op-eenrelatie tussen een parochie en een kerkfabriek. Er zijn meer kerken dan parochies, want sommige parochies hebben meerdere kerken. Het aantal parochiekerken is geëvolueerd van 1915 in 2013 tot 1842 vandaag. Dit betekent dat 73 kerken aan de eredienst zijn onttrokken.

Er is een verschil tussen het aantal parochies dat is opgeheven en het aantal kerken dat aan de eredienst is onttrokken. Daar kunnen verschillende redenen voor zijn. In eerste instantie kunnen parochies fuseren, maar de lokale geloofsgemeenschappen kunnen besluiten de kernen te behouden en daarvoor een gebouw te gebruiken. Het kan ook dat in een kerkenbeleidsplan een vooruitzicht op de neven- of herbestemming van een bepaalde kerk is gegeven. Die kerken zitten dan in een traject dat nog verder zijn beslag zal krijgen.

Ik wil het onderscheid maken tussen parochie- en kloosterkerken. Beide maken deel uit van het stedelijk landschap, maar hebben een verschillende achtergrond en handelwijze. Een parochiekerk is het officieel gebouw van de eredienst en een kloosterkerk maakt deel uit van een kloostercomplex en heeft de functie van kapel voor de kloostergemeenschap. Vaak is die kerk opengesteld voor het gebruik door omwonenden die naar de vieringen gaan. Parochiekerken behoren tot het openbaar domein en kloosterkerken behoren tot het privédomein. Parochiekerken worden beheerd door de kerkfabriek, wat een openbaar bestuur is, en kloosterkerken worden beheerd door de kloostergemeenschap, wat meestal een vzw is.

Wat de onttrekking van een parochiekerk aan de eredienst betreft, neemt de bisschop een beslissing nadat een hele kerkrechtelijke en burgerrechtelijke procedure is doorlopen. Er is tijdens de verschillende fases heel veel overleg tussen de verschillende betrokkenen die met de kerk te maken hebben. Een kloostergemeenschap beslist echter autonoom over de bestemming van het klooster, inclusief de kerk.

Om het helemaal complex te maken, zijn er uitzonderingen waarbij bepaalde kloosterkerken ook parochiekerken zijn. Ik denk dan aan de Abdij van Park, waar PARCUM is gevestigd. Dat is een kloosterkerk en een parochiekerk. Die kerk valt

onder het systeem in het Eredienstendecreet, maar de eigendomsstructuur blijft natuurlijk dezelfde.

In de structuur van de Vlaamse katholieke kerk is de parochie de kleinste bouwsteen. Dat is een heel lokaal gegeven, maar er zijn momenteel in alle bisdommen tendensen in de richting van actieve samenwerkingsverbanden tussen parochies. Dit betekent dat de parochies hun juridische structuur behouden, maar in het kader van federaties en pastorale eenheden samenwerken. De benamingen van die nieuwe parochies verschillen wat van bisdom tot bisdom, maar ze hebben hetzelfde doel, namelijk de parochies op een aantal vlakken te laten samenwerken voor de uitvoering van de eredienst. Soms groeien die samenwerkingsverbanden uit tot een fusie van de parochies, maar dat is niet noodzakelijk het geval.

De parochies zijn verbonden in decanaten. Ook op dat vlak zien we een tendens tot vergroting van de structuren. Die tendens is in heel wat bisdommen doorgezet. In het bisdom Gent is een heel drastische vermindering van de decanaten doorgevoerd. Ook in het bisdom Hasselt is dat het geval. In het bisdom Antwerpen is die procedure vroeger al doorlopen.

Er zijn vijf bisdommen, namelijk Hasselt, Antwerpen, Gent, Brugge en Mechelen. Voor Mechelen moeten we het onderscheid maken tussen het vicariaat Mechelen en Vlaams-Brabant, want dit is eigenlijk een grensoverschrijdend bisdom tot in Brussel en Wallonië.

In hun bisdom hebben de bisschoppen een grote autonomie om de werking op hun manier te organiseren, maar er is een structureel overleg in de Bisschoppenconferentie van België, een overkoepeling van alle Belgische bisdommen. Daar maken de Vlaamse bisschoppen, de Waalse bisschoppen en de Brusselse hulpbisschop afspraken om bepaalde thema's aan te pakken.

Een van de thema's die ze willen aanpakken, is de situatie van de parochiekerken. Een parochiekerk is niet enkel het gebouw voor de eredienst en het huis van de parochiegemeenschap. Het is een gastvrij en open gebouw dat, zeker gedurende de voorbije vijftig of zestig jaar, meer en meer is opengesteld voor de bredere lokale gemeenschap. Het is een heel gewaardeerde locatie voor cultuur, sociale activiteiten en toerisme. Ik was vroeger actief in het Festival van Vlaanderen. Dat festival zou nooit een zo brede spreiding hebben gehad indien we geen beroep op de parochiekerken hadden kunnen doen.

De bisschoppen zijn zich ervan bewust dat de uit het verleden overgeërfdde infrastructuur niet meer beantwoordt aan de reële situatie en de behoeften van de kerk in de huidige samenleving. Om die reden zijn ze graag ingegaan op de uitnodiging van de Vlaamse overheid. De voorbereidende activiteiten en overlegmomenten hebben de aanleiding gevormd tot de conceptnota van voormalig minister Bourgeois. De Vlaamse kerk heeft hier heel actief aan meegewerkt. De conceptnota is ook snel in praktijk gebracht.

De verschillende diocesane diensten voor pastoraal en de kerkfabrieken hebben een actieve rol gespeeld in de stimulering van lokale parochies en kerkbesturen om de kerkenbeleidsplannen te ontwikkelen. Ze nemen die rol opnieuw op omdat we merken dat de kerkenbeleidsplannen op heel wat plaatsen aan herziening toe zijn. Dergelijke zaken evolueren en na vijf of zes jaar zijn de visies ook veranderd. Het is nuttig en nodig die plannen te herbekijken.

Ze starten vanuit het pastoraal plan. Dat is een plan voor de organisatie van de pastoraal in lokale parochies en samenwerkingsverbanden. Ze nodigen de lokale gemeenschappen uit om pastorale plannen op te stellen. Die plannen vormen de basis voor de kerkenbeleidsplannen. In die plannen wordt aangegeven welke ker-

ken ondubbelzinnig voor de eredienst worden behouden en welke kerken op korte of lange termijn voor een neven- of herbestemming in aanmerking komen. Het is belangrijk dat een kerkenbeleidsplan in een goede dialoog wordt opgesteld. Ik denk dat dit op de meeste plaatsen ook het geval is. Aan het eind van het proces moet een actieve timing volgen die aanduidt hoe dit zal worden aangepakt.

In 2012 hebben de Vlaamse bisschoppen een aantal richtlijnen over het gebruik van parochiekerken gegeven. Die richtlijnen zijn vooral gericht op het gemengd gebruik van parochiekerken voor erediensten en andere activiteiten. Het is de bedoeling de lokale verantwoordelijken een aantal kapstokken te geven om de zoektocht naar een ander gebruik in overeenstemming te brengen met de eigenheid van de christelijke gebedsruimte, want in heel wat gevallen blijft het een parochiekerk met een aantal eigenheden.

We merken dat dit op het terrein goed functioneert. Er zijn een aantal handige richtlijnen gegeven over hoe een overeenkomst moet worden opgesteld, wanneer dat moet gebeuren en welke elementen daar deel van moeten uitmaken indien een kerk ter beschikking wordt gesteld voor culturele of andere activiteiten. Een andere vraag is wat lokaal kan worden beslist en wat het akkoord van de bisschop nodig heeft. Dat heeft vooral te maken met het overstappen van een normaal gebruik naar een nevenbestemming.

Op 27 juni 2019 hebben de bisschoppen een nieuwe visietekst opgesteld, getiteld 'Het kerkgebouw – Betekenis en toekomst', waarin ze nog dieper ingaan op de problematiek van de parochiekerken en waarin ze de kerkgemeenschap oproepen mee te stappen in een gemeenschappelijk beleid ten aanzien van die parochiekerken. Dat beleid moet recht doen aan de meervoudige en unieke betekenis van parochiekerken.

Zoals al is vermeld, zijn kerken bijzondere gebouwen met bijzondere waarde. In eerste instantie zijn het gebouwen die bedoeld zijn voor de eredienst in de brede zin van het woord. Daar kunnen ook andere activiteiten dan misvieringen plaatsvinden. Het zijn plaatsen voor stilte, gebed en bezinning, wat los staat van het geloof. Ik citeer de visietekst: "Kerken zijn open huizen met open deuren. Men gaat er binnen en men gaat er buiten. Niemand vraagt wat je komt doen. Niemand vraagt je lidkaart. Het zijn vrijplaatsen voor elke burger, gelovig of niet. Het zijn publieke plaatsen, uniek in hun genre." Kerken zijn ook levend erfgoed. Het zijn plaatsen waar tradities in stand worden gehouden die vaak generaties teruggaan, zoals plattelandsfeesten en processies. Ze maken ook deel uit van het gemeenschappelijk cultureel en historisch patrimonium. Dit geldt voor de architectuur, maar ook voor het interieur, waar soms kunstschaten van zeer hoge waarde de geschiedenis van de lokale gemeenschap vertellen. Dat patrimonium staat open voor het bezoek van onder meer toeristen.

Om die redenen houden de bisschoppen een pleidooi voor realisme en voor overleg met heel veel partners. Dat realisme heeft te maken met de vaststelling dat niet alle cultusplaatsen voor de eredienst kunnen worden behouden. Het gaat dan om de kostprijs van het onderhoud en de restauratie, maar ook om de veranderde positie van de kerk in de samenleving. Er is vastgesteld dat de kerk niet al die gebouwen nodig heeft.

Overleg met veel partners is nodig, want de sluiting van een kerk gaat met heel wat emoties gepaard, niet enkel bij de kerkgangers, maar ook bij de ruimere gemeenschap in een wijk, dorp of gemeente. De bevestiging hiervan is in de pers te vinden. De sluiting van een kerk is een definitieve beslissing, waardoor het gebouw zijn pastorale, publieke en symbolische betekenis verliest. Het is echter belangrijk dat een kerk open is. Een kerk die voor de eredienst wordt behouden, moet zo veel mogelijk open en toegankelijk zijn. Veel van onze kerken zijn dat niet. Ze zijn

buiten de uren van de eredienst niet toegankelijk en geven de indruk niet meer te worden gebruikt. Zo verliezen ze deels hun publiek karakter. Om die reden roepen de bisschoppen de kerkbesturen op om mogelijkheden te zoeken om die kerken toegankelijker te maken dan nu het geval is.

Als de stap naar een neven- of herbestemming wordt gezet, gaat voor een nevenbestemming de voorkeur van de bisschoppen uit naar een gedeeld gebruik. De voorbeelden van het Projectbureau gaan allemaal in die richting.

Indien over een nevengebruik wordt gesproken, is de handigste manier de kerken in een religieus en een profaan gedeelte in te delen door middel van een harde of minder harde fysieke scheiding. Die scheiding moet het onderscheid tussen de twee kwaliteiten van de ruimte maken. Dan kunnen beheersmatig en organisatorisch heldere afspraken worden gemaakt. Het is essentieel dat hier onderzoek naar wordt gevoerd, vandaar dat de bisschoppen de werking van het projectbureau zeker onderschrijven, want daar zit een zeer grote kwaliteitstoets in. Die kerkgebouwen hebben vaak een grote intrinsieke kwaliteit en waarde. Om ingrepen door te voeren, kan daar niet worden geknutseld. Dat moet op een hoog niveau en met een architecturaal plan gebeuren. Het is ook belangrijk dat dit wordt gedragen en verloopt in een dialoog met alle betrokkenen, zoals gemeente, kerkbestuur, bisdom en de ruimere gemeenschap.

Indien over een herbestemming wordt gesproken, vragen de bisschoppen dat de nieuwe functie niet in strijd is met de betekenis, de eigenheid en de plaats in de gemeenschap van het gebouw. Herbestemmingen in de sfeer van het sociale, het culturele, het onderwijs en de gemeenschap verdienen de voorkeur boven echt harde commerciële functies. Ook hier moet er dialoog met alle betrokkenen zijn. Om de kansen van de haalbaarheid en de duurzaamheid van het project te verhogen, moet er een draagvlak zijn voor de zoektocht naar een nieuwe bestemming.

Het laatste element van mijn betoog betreft de kerken waarvan we al weten dat ze, zelfs al volgt een herbestemming, geen nieuwe functie kunnen krijgen. Niet alle kerken die aan de eredienst worden onttrokken, komen in aanmerking voor een herbestemming, want soms zijn er belemmerende factoren. Een omliggend kerkhof, de kleinschaligheid van een heel kleine kerk of de hoge erfgoedwaarde van het gebouw en het interieur kunnen ingrepen verhinderen.

In het buitenland zijn er goede voorbeelden van hoe met die materie kan worden omgegaan. Een gekend voorbeeld is de Britse Churches Conservation Trust, die voor het onderhoud en het beheer van veelal oude en beschermde kerken instaat. De organisatie verhindert het verval en laat die kerken, met de hulp van talrijke vrijwilligers, een rol op cultureel, sociaal en toeristisch vlak spelen. Soms gebeurt dat gewoon door de kerk open te stellen en mensen gastvrij te onthalen. Dat is een interessant model dat in Vlaanderen kan worden uitgerold, bijvoorbeeld in samenwerking met partners als PARCUM of de Stichting Open Kerken, die de nodige deskundigheid in huis hebben om een dergelijk project te schragen. De Vlaamse bisschoppen staan zeker positief tegenover een dergelijk initiatief.

4. Uiteenzetting namens het agentschap Onroerend Erfgoed

Sonja Vanblaere, administrateur-generaal van het agentschap Onroerend Erfgoed: Ik ben blij dat ik de gelegenheid heb de bijdrage van het agentschap in het debat en in de werkzaamheden met betrekking tot parochiekerken voor te stellen. Ik heb mijn presentatie bewust de ondertitel 'Het begin van een maatschappelijk leertraject' gegeven. Dat is eigenlijk het begin en het einde van mijn boodschap. We staan aan het begin en we moeten nog een hele weg afleggen in verband met wat we met parochiekerken kunnen realiseren. Ik gebruik hier ook een beeld, namelijk de Peperbus in Antwerpen, een van de projecten die ik tijdens mijn presentatie zal

toelichten. Ik begin mijn lezing met het landschap dat het agentschap kent. Na die 'facts and figures' eindig ik met een aantal vaststellingen en aanbevelingen.

Wat het landschap betreft, gebruik ik de cijfers die in onze databanken zitten. Van de 1786 kerken in Vlaanderen zijn er 1726 geïnventariseerd. Zij zitten in onze bestanden als gebouwen met een erfgoedwaarde. Van die kerken zijn er 734 beschermd, wat betekent dat het agentschap voor begeleiding zorgt, adviseert en premies toekent. Daarnaast liggen nog ongeveer 200 kerken in een beschermd stads- of dorpsgezicht of in een beschermd landschap. Daar is het agentschap niet rechtstreeks bij betrokken.

Aangezien dit een bepaald beeld schetst, heb ik er de andere vormen van erfgoed eens naast geplaatst. In onze inventaris zitten meer dan 7700 hoeves, maar daarvan zijn er maar 416 beschermd. Van de parochiekerken is 43 procent beschermd en van de hoeves is maar 5 procent beschermd. Als we naar heel het patrimonium kijken, blijkt dat 6 procent van alle beschermde monumenten parochiekerken zijn.

Dan is er het budget. De minister geeft hiervoor budgetten vrij, maar wij bereiden de dossiers voor. Ik heb even gegrasduind in de uitgaven voor beschermd erfgoed tussen 2015 en 2019. Gedurende die periode van vijf jaar is 1,5 miljoen euro aan herbestemmingsonderzoek uitgegeven, waarvan meer dan 700.000 euro voor parochiekerken. Dit betekent dat bijna de helft van het geld dat we aan herbestemmingsonderzoek hebben gegeven naar parochiekerken is gegaan. Aan de restauratiepremie voor onderhoud en voor restauratie is gedurende die vijf jaar 4,7 miljoen euro uitgegeven. Daarvan is 1,14 miljoen of 28 procent naar parochiekerken gegaan. Dit betekent dat 28 procent van het budget naar 6 procent van het beschermd patrimonium is gegaan. We subsidiëren ook onze partner, het CRKC PARCUM, om het gebruik in kaart te brengen en om herbestemming te stimuleren. We hebben daar een goede werkrelatie mee en een paar keer per jaar is er overleg.

Ik verwijs graag naar twee onderzoeksrapporten die het agentschap heeft opgesteld.

Het eerste betreft een toekomstverkenning. In 2015 hebben we belanghebbenden, mensen die bij het erfgoedbeleid betrokken zijn, gevraagd wat hun top drie, top vijf tot top vijftien voor de komende vijftien jaar was. Herbestemming staat op kop, want 66 procent van de ondervraagden vond herbestemming een beleidsprioriteit. Als we naar erfgoedparticipatie kijken, zit er al 22 procent tussen, wat vrij veel is. Herbestemming is dus een topprioriteit voor mensen die met het beleid inzake onroerend erfgoed te maken hebben.

We hebben onlangs ook het draagvlak onderzocht. Volgende week zal onze minister dat lanceren, maar ik heb er al twee zaken uitgepikt die voor deze toelichting belangrijk zijn. Een onderzoek van het draagvlak gebeurt door middel van een ruime steekproef van de Vlaamse bevolking en 65 procent van die bevolking vindt het behoud van religieuze gebouwen belangrijk tot zeer belangrijk. Dit staat toch maar op de achtste plaats, want 88 procent vindt dat burchten, kastelen en landhuizen moeten worden behouden. Die plaatsen spreken tot de verbeelding, maar het percentage voor religieus erfgoed ligt toch vrij hoog.

Zoals hier al eerder is gesteld, is participatie een belangrijk gegeven en 66 procent van de ondervraagden vindt het belangrijk mee te kunnen denken over wat moet gebeuren met leegstaand of verwaarloosd erfgoed.

Uit die onderzoeken blijkt dat de herbestemming van erfgoed een belangrijk item is. Ook voor ons agentschap is dit een topprioriteit. Der kern van mijn boodschap is echter dat een herbestemming een herbestemming moet zijn. Een herbestemmingsonderzoek of -dossier voor een kerk is hetzelfde als voor een kazerne, school, hoeve of kasteel. Het agentschap vertrekt steeds vanuit hetzelfde standpunt.

We hebben een boekje uitgegeven waarin staat dat iedereen eerst goed moet nadenken alvorens te herbestemmen. Dat is niet anders voor kerken dan voor ander erfgoed. De boodschap is dat we creatief oplossingen zoeken en dat we de herbestemmingen niet tegenhouden, maar dat het wel onze taak is naar de erfgoedwaarde te kijken. Het is voor de medewerkers van het agentschap belangrijk na te gaan wat de erfgoedwaarde van het erfgoed is die absoluut aan de volgende generatie moet worden overgedragen en wat de erfgoedwaarde is waarmee we eventueel aan de slag kunnen.

Een belangrijk punt is dat we er niet langer a priori van uitgaan dat alle ingrepen omkeerbaar moeten zijn. Dat is ooit zo geweest, maar het standpunt dat onze mensen intern gebruiken, is dat we daar niet a priori van uitgaan. Wat energiezuinigheid betreft, hebben we hetzelfde standpunt. We maken niet a priori een uitzondering. We proberen zo lang mogelijk mee te gaan, maar op een bepaald ogenblik bepaalt de erfgoedwaarde of iets al dan niet omkeerbaar moet zijn. Op dezelfde manier komen er niet a priori uitzonderingen inzake energiezuinigheid.

Met betrekking tot de vraag wat dan wel onze rol is, moeten we in eerste instantie de erfgoedwaarde bewaken. Dit betekent niet dat we er als een waakhond voorliggen en 'No pasaran!' zeggen. Het is onze corebusiness ervoor te zorgen dat de juiste waarde voor de volgende generaties wordt behouden. We moeten meedenken met de ontwikkelaar, de eigenaar en de architect om oplossingen te zoeken. Verder begeleiden we werven. We evalueren het premiedossier en bereiden de beslissing van de minister voor. Tot slot hebben we sinds kort nog een heel belangrijke activiteit, namelijk het aanbieden van een portfolio van best practices. Wie de zoektermen 'portfolio' en 'onroerend erfgoed' intikt, krijgt een waaier aan voorbeelden. We kunnen mensen vertellen dat ze in onze best practices recente voorbeelden van goede herbestemmingen en restauraties kunnen vinden. Het is onze rol dit mee aan te bieden aan toekomstige eigenaars, architecten en ontwikkelaars.

We hebben vastgesteld dat herbestemming een prioriteit is, maar voor parochiekerken ligt dat moeilijk. Dit is emotioneel zeer gevoelig, want die kerken hebben een specificiteit. De kerk is meestal de identificatie van het dorp. Ik woon zelf in een klein dorpje. Als ik in onze tuin zit, zie ik ook de kerktoren. De rest zie ik niet, maar die toren steekt er bovenuit. Als ik ergens heen ga, zoek ik meestal de kerk, want dat is het middelpunt. Daar zullen wel cafés of de toeristische dienst zijn gelegen. Zowel voor inwoners als voor bezoekers is dat de identificatie. Een ander specifiek element zijn de cultuurgoederen. Een gedeelte is vast. De biechtstoel of het koorgedeelte zitten soms vast. Die kerken zijn echter ook rijk aan cultuurgoederen als schilderijen en dergelijke. Verder is er nog de omvang. Dat zijn geen kleine schuren of huizen, maar complexe gebouwen met een indeling in een middenbeuk en een zijbeuk. Dat maakt het niet zo simpel om hier nieuwe functies in onder te brengen.

Het is heel belangrijk te beseffen dat die kerken een relationele waarde hebben. In het begin van deze week stond in De Standaard een artikel met de reflecties van twee cultuurfilosofen over een boom in Zottegem die door een storm is geveld. Vertrekkend vanuit die boom, denken zij aan de vaak relationele waarde die mensen aan de boom hechten, bijvoorbeeld omdat ze er hun eerste zoen hebben gegeven of er tijdens een onweer onder hebben geschuild. Dat gebeurt ook vaak met kerken, want mensen hebben daar hun kinderen laten dopen, hun ouders begraven of hun eerste communie gedaan. Die kerk heeft een relationele waarde.

Tot slot gaat het hier, zoals al is vermeld, vaak om complexe en grote gebouwen. Dat vraagt om een zekere financiële draagkracht.

Wat onze ervaringen betreft, vond ik het eigenlijk heel interessant deze presentatie voor te bereiden. Ik heb in honderden dossiers moeten grasduinen om de rode

draad te vinden, wat me met de neus op de feiten heeft gedrukt. Er zijn nauwelijks herbestemde beschermde parochiekerken.

Van de 1726 parochiekerken zijn er 734 beschermd als monument. Ik heb opgezocht voor welke kerken een herbestemmingsonderzoek loopt. Veelal gaat het om een onderzoek door het Projectbureau, maar er zijn ook kerken waarvoor apart en op basis van de regelgeving voor het onroerend erfgoed een onderzoek is gevraagd. Het gaat om 41 parochiekerken. Daarvan loopt voor drie kerken een begeleidings-traject. Het gaat dan niet enkel om het concept, maar ook om de effectieve uitvoering. Ik vind het jammer te moeten zeggen dat er op dit moment nog geen enkele herbestemming is gerealiseerd. Volgens de gegevens inzake onroerend erfgoed is in Vlaanderen geen enkele beschermde parochiekerk herbestemd. Mijn secretaresse heeft me erop gewezen dat haar eigen kerk is herbestemd en beschermd, maar het gaat dan om een beschermde kerk (in Sint-Truiden) waar gewoon de stoelen anders zijn geplaatst, zodat er modeshows en dergelijke kunnen plaatsvinden of studenten daar kunnen blokken. Dat dossier bereikt het agentschap niet. Er is nooit een toelating gevraagd en dat hoefde ook niet. Er is niets aan het interieur veranderd. Het verplaatsen van stoelen is geen ingreep en er is ook geen premie aangevraagd. Die dossiers bestaan wel, maar bevinden zich niet in de bestanden waartoe wij toegang hebben.

In onze inventaris zitten een duizendtal kloosterkerken, waarvan er 212 beschermd zijn. Het verschil met een parochiekerk is daarnet al uitgelegd. Voor vijf kloosterkerken loopt een onderzoek en onze mensen begeleiden momenteel zestien trajecten. Dit betekent dat de herbestemming van zestien kloosterkerken effectief zal worden gerealiseerd. Verder zijn al veertig herbestemmingen gerealiseerd. Dat verschil is vrij groot. Indien ik het hier enkel over kloosterkerken zou hebben, zou ik een heel ander verhaal vertellen.

Ik heb een paar voorbeelden opgezocht. The Jane in Antwerpen is in een kloosterkerk gevestigd. Verder is in Sint-Niklaas een kloosterkerk een school geworden en is in Rekem een beschermde kloosterkerk een pianowinkel geworden. In Leuven is de kloosterkerk van Sint-Alfonsus de cafetaria van een woonzorgcentrum geworden, waar ook buurtbewoners kunnen eten. Er zijn veel herbestemmingen van kloosterkerken.

Herbestemming is iets waar veel eigenaars mee bezig zijn en het gaat dan niet enkel om kerken. Ik heb een rondvraag gedaan bij onze ongeveer zestig consulenten. Zij zijn bezig met 185 herbestemmingsdossiers. Het gaat dan soms om besprekingen of eerste contacten, maar soms staat een aanbesteding voor de deur. Dit geldt voor al het erfgoed, van kastelen en hoeves tot parochiekerken. Ongeveer 10 procent van de gesprekken heeft betrekking op parochiekerken.

Zoals ik al heb vermeld, bevinden zich nu drie parochiekerken in een traject, namelijk de Sint-Jozef-Arbeiderskerk in Vosselaar, de Sint-Martinuskerk in Merelbeke en de Sint-Janskerk in Borgerhout, ook de Peperbus genoemd.

Het dossier van de Sint-Jozef-Arbeiderskerk in Vosselaar is vrij oud. In 2013 en 2014, nog voor het Projectbureau voor de herbestemmingsonderzoeken instond en dit langs de Vlaamse Bouwmeester verliep, zijn premies voor vooronderzoek van de herbestemming verleend. De stand van zaken is dat het momenteel een werf is. De oplevering is voor het najaar van 2020. Dit is de eerste herbestemde kerk die opent en dit als een bibliotheek en een vrijetijdshuis. We gaven toen nog vrij hoge bedragen voor de herbestemmingsonderzoeken, namelijk 31.000 euro. De restauratiepremie bedroeg bijna 500.000 euro.

De tweede kerk is de Sint-Martinuskerk in Merelbeke. Voor die kerk heeft het Projectbureau wel een herbestemmingsonderzoek uitgevoerd. De kerk wordt herbe-

stemd tot een gemeenschapsruimte. De financiering van het onderzoek bedraagt iets minder dan 20.000 euro en de restauratiepremie komt neer op iets meer dan 600.000 euro. De uitvoering zou in 2021 starten. Het budget ligt vast, maar nu volgt de aanbesteding en het zoeken van een aannemer.

Tot slot is er de Peperbus. Het stadsbestuur heeft die keuze in 2016 gemaakt op basis van het kerkenbeleidsplan. De herbestemming is zeer polyvalent. Het schip en het koor worden een openbare bibliotheek. De zijbeuken op het gelijkvloers worden plekken voor coworking en conceptwinkels. De zijbeuken op de galerij worden werkplekken voor UNIZO en in de toren komen vergaderruimtes. De architect is Origin Architecture. De werf is nog niet gestart, maar we hebben hiervoor een premie van 2,2 miljoen euro vastgelegd. Er is geen herbestemmingsonderzoek geweest.

Op basis van onze ervaringen kan ik vanuit het agentschap een aantal vaststellingen en aanbevelingen naar voren brengen.

Ten eerste zijn er weinig realisaties van herbestemde parochiekerken, maar er zijn er veel meer als we heel het religieus erfgoed in rekening brengen. Dat is dan een heel ander verhaal. De reden is vermoedelijk de betekenis, de gevoelsmatigheid, de relatie en de financiële structuur. Dat zijn doorslaggevende factoren. Voor een kloosterkerk is de financiële structuur helemaal anders dan voor een parochiekerk.

Ten tweede heeft een eigenaar-ontwikkelaar een visie en financiële draagkracht nodig. Dat is niet anders voor een kerk dan voor ander erfgoed. Achter het succesverhaal van het herbestemd erfgoed, zoals de Handelsbeurs in Antwerpen of het Gruuthusemuseum, zit iemand met een visie en met financiële draagkracht.

Minister Somers, ik kijk even naar u. Ik was vorig jaar uitgenodigd in het Predikherenklooster en u was toen de laatste spreker. U hebt toen verteld dat u naar de gemeenteraad ging om te zeggen dat u een fantastisch idee had. We hebben altijd een ontwikkelaar nodig met een visie op wat hij met dat erfgoed wil doen.

Ten derde moeten we een stap hoger gaan dan de stad of de gemeente. We moeten op hoog niveau en met zo veel mogelijk partners een maatschappelijk debat over de herbestemming van kerken kunnen voeren. Er is ruimte nodig voor experimenten. Het is belangrijk de stap naar de realisatie te kunnen zetten met steden en gemeenten die bereid zijn op basis van de visie en de financiële draagkracht mee te stappen in een experiment dat door de Vlaamse overheid wordt begeleid. Dat kan het maatschappelijk debat mee voeden.

Met de regelgeving inzake het onroerend erfgoed hebben we aan de lokale visievorming gewerkt. Het opstellen van de kerkenbeleidsplannen heeft de lokale besturen ertoe aangezet om na te denken over de kerken op hun grondgebied. We moeten een maatschappelijk leertraject opbouwen om tot die herbestemming te komen.

Ik wil eindigen met iets wat mijn woorden illustreert. Patrick van der Vorst is een antiquair die ook seminarist in Rome is. Iedereen kan zich abonneren op 'The Daily Gospel' op zijn blog [ChristianArt.Today](https://christianart.today). Elke ochtend verstuurt hij een uitspraak uit de Bijbel, geïllustreerd met de kennis die hij van kunst heeft. Toen ik deze lezing voorbereidde, was het een uitspraak uit het evangelie van Lukas, hoofdstuk 4, verzen 14 tot 22. Ik zal de tekst niet helemaal voorlezen, maar het komt erop neer dat Jezus in een tempel kwam en een rol kreeg met een tekst van de profeet Jesaja. Hierop zei Jezus het volgende: "This text is being fulfilled today, even as you listen." Dit betekent dat Bijbelteksten statisch zijn en dynamisch moeten worden. Door erover te praten, leren we van elkaar. Door iets te zeggen, starten we het leertraject. Patrick van der Vorst koppelt er een beeld aan, namelijk een kunstwerk van Marcel Duchamp. Een omgedraaid fietswiel op een keukentaboeret is een statisch gegeven, maar door aan het wiel te draaien, start een dynamiek.

Het is nodig de dynamiek in dit debat opnieuw op gang te brengen. Het agentschap Onroerend Erfgoed is bereid en gretig om aan dit debat te participeren.

5. Uiteenzetting namens Urbain architectencollectief

Dieter Delbaere: Urbain is een architectencollectief uit Gent dat ervaring heeft opgebouwd met lokale publieke infrastructuren en dorpskernversterkende projecten. Wij proberen die expertise sinds 2015 toe te passen op de problematiek van de transformatie van parochiekerken.

In de periode 2015-2018 hebben wij voor Kortrijk een onderzoeks- en begeleidingsopdracht uitgevoerd in functie van het kerkenplan Kortrijk. Onze aanpak bestond erin niet te focussen op de finaliteit van een nota maar na te gaan welke dynamiek een dergelijk plan kan teweegbrengen. We hebben geprobeerd alle betrokkenen mee te krijgen in een proces waarin werd geduid dat een dergelijk plan niet moet worden beschouwd als een noodzakelijk kwaad maar eerder als een kans om heroriënteringen en een dynamiek op gang te brengen. Ik denk dat we daarin geslaagd zijn.

Het is de basis geweest voor een verdere dialoog, vandaag wordt het kerkenplan Kortrijk in de praktijk gebracht. Het biedt een heel goede basis om met die verschillende betrokkenen blijvend in dialoog te gaan en dat plan uit te voeren. Het kerkenplan Kortrijk beoogt een halvering van het huidige patrimonium dat voor de eredienst gereserveerd is.

Er zijn nog heel veel gemeenten die geen dergelijk plan hebben. Bij zij die het wel hebben, is het vaak een dood document dat onvoldoende basis heeft om die verdere stap te zetten.

Een van de resultaten van het kerkenplan Kortrijk is de nevenbestemming van de Sint-Corneliuskerk in Aalbeke, een deelgemeente van Kortrijk. We zijn daar in 2016 mee gestart en we zullen die nevenbestemming in september 2021 opleveren. Dergelijke projecten vragen veel tijd.

In dit project hebben wij zowel de rol van ontwerper als die van regisseur opgenomen en dat was heel belangrijk om dat project op de rails te kunnen houden. Veel gemeenten beschikken niet over voldoende personeelscapaciteit. In gemeenten die wel de nodige capaciteit hebben, beschikt het personeel vaak niet over het juiste profiel om een dergelijke regierol op te nemen.

Een ander resultaat van het kerkenplan Kortrijk is de nevenbestemming van de Sint-Audomaruskerk. Dat is een mooi voorbeeld van hoe het kerkenbeleidsplan aanleiding heeft gegeven om na te denken over de nevenbestemming van de centrumkerk in Bissegem, een andere deelgemeente van Kortrijk. Eigenlijk had men de voorkeur om een andere kerk te reserveren voor de eredienst, een recentere kerk in een verkaveling die meer mogelijkheden geeft voor nevenfuncties gerelateerd aan het pastorale maar die in private handen was. We hebben de stad meegetrokken in een visie waardoor de centrumkerk nevenbestemd wordt en opgenomen wordt in een groot dorpskernversterkend project.

Het loopt niet overal even vlot. In Pervijze, een deelgemeente van Diksmuide, hebben wij de opdracht gekregen om de Sint-Niklaaskerk een nevenbestemming te geven. Wij zijn twee jaar intensief bezig geweest met ontwerpmatige gesprekken en onderzoek. Er is een groot draagvlak ontstaan maar toch loopt dit project spaak door één partij die het project liever niet ziet doorgaan, namelijk de lokale kerkelijke overheid.

Wij zijn een van de teams binnen het Projectbureau Herbestemming Kerken en wij vormen een team met studiobont architecten. Wij worden ondersteund door Callebaut Architecten voor het erfgoed. Het werk van het Projectbureau en de methode van het kerkbureau zijn heel interessant om die problematiek aan te pakken. Het zorgt ervoor dat we op een zeer strategische manier ontwerpmatig kunnen onderzoeken hoe we die transformatie kunnen doen. Dat ontwerpmatige is belangrijk. We hebben in Vlaanderen een zeer groot aanbod aan ontwerpers die dergelijke problemen aankunnen en die mee de basis vormen voor het inzetten van die ruimtes in de toekomst.

Vanuit een ontwerpmatige hoek kunnen we de verschillende elementen die lokaal spelen strategisch aanpakken en zaken op tafel leggen. Belangrijk is dat we ze tastbaar maken waardoor een veel rijker gesprek ontstaat. Die methode laat toe om heel onverwachte zaken naar voren te schuiven.

We vertrekken altijd van drie scenario's waarbij we proberen altijd heel sterk bij de opgave te blijven. We voegen daar dan een vierde scenario aan toe, het droom-scenario waar we wat buiten de lijntjes kleuren. Vaak wekt net dat scenario het meest enthousiasme wat de basis kan vormen voor een doorstart. Dat was ook zo bij de Sint-Kristoffelkerk in Opgrimbie die ingesloten is geraakt tussen vrij banale bebouwing, maar die achteraan wel een landschap heeft maar daarvan afgesloten is. We hebben daar een project voorgesteld waarbij we de kerk openen naar het landschap en inbrengen in een fiets- en wandeltraject. We hebben dat vrij letterlijk geïnterpreteerd en de zijbeuk geopend als een passage waardoor de benadering van de kerkruimte volledig anders wordt en een link wordt gemaakt naar het landschap. Het is een project waarvan we de uitvoering zullen begeleiden. Heel specifiek hier is dat de kerkfabriek dit project ondersteunt. Het is een heel dynamische groep mensen die kerken een toekomst willen geven.

De methode van het Projectbureau is ook heel geschikt voor de beschermde kerken. De mensen van Onroerend Erfgoed zitten binnen het Projectbureau mee aan tafel. Die methode is zo interessant omdat al in een pril stadium een afwegingskader wordt opgebouwd.

Er bestaan ook kerkfabrieken in Vlaanderen waarvan de leden zich jarenlang hebben ingezet voor het patrimonium maar die het niet kunnen opbrengen om te bouwen aan een nieuw verhaal. Anderzijds zorgt net die nevenbestemming voor een nieuwe ambitie waardoor jonge nieuwe leden van een kerkfabriek geënthousiasmeerd kunnen geraken.

Het is natuurlijk jammer dat het nieuwe verhaal in dergelijk geval over een nevenbestemming moet gaan, omdat de kerkfabriek bij een herbestemming niet langer aan zet is.

Wat we op bepaalde plaatsen ook zien is dat een aantal kerkfabrieken nog vrij vermogend zijn en eigenlijk graag mee zouden schrijven aan dat toekomstverhaal. Dat zijn uitzonderingen, maar op een aantal plaatsen komt het voor. De huidige wetgeving laat dat echter nauwelijks toe.

Misschien is het ook belangrijk om er nog even op te duiden dat die nevenbestemming op veel plekken in Vlaanderen eigenlijk morgen al ingang zou kunnen vinden. Op veel plaatsen gebeurt het ook al, maar het zou op nog veel meer plaatsen kunnen. Het is eigenlijk een kwestie van goede afspraken en de juiste persoon de sleutel te geven.

De publieke functies zijn nu eenmaal eindig; niet overal zullen we een neven- of herbestemming kunnen vinden met een publieke functie. We zullen dus ook naar private partijen moeten gaan kijken. Ook daarvoor is de methodiek van het Pro-

jectbureau heel interessant, want net die methodiek, met het ontwerpmatig onderzoek en de scenario's, kan ervoor zorgen dat we de private markt gaan enthousiasmeren en engageren en dat we tegelijkertijd de spelregels kunnen gaan bepalen.

Tot op vandaag hebben we ons ook al een aantal keer laten verleiden tot het begeleiden van private partners bij kerken die te koop worden aangeboden. We stellen daar vast dat er nood is aan professionalisme. De procedures die vandaag worden gehanteerd bij de verkoop van die kerken, zijn naar onze mening niet voldoende transparant en bieden te weinig garanties op een kwaliteitsvolle invulling.

Bij het nadenken over functies komen we ook uit bij de uitvaartfunctie. Een voorbeeld daarvan is een haalbaarheidsonderzoek dat we gestart zijn in Hollebeke, een deelgemeente van Ieper. Een uitvaartondernemer heeft net voor de kerk een ruimte gebouwd voor uitvaarten, terwijl we eigenlijk een prachtige ruimte hebben aan de overzijde om dergelijke zaken te organiseren. Vandaag de dag is het onmogelijk om profane uitvaarten in een voormalig kerkgebouw te organiseren. Wij stellen ons de vraag of dit niet terug op tafel zou kunnen komen en het ontwerpmatig onderzoek zou kunnen helpen om na te gaan hoe bepaalde voorbehouden opgelost kunnen worden.

Afbraak is hier ook al aan bod gekomen. Als ontwerpers geloven wij dat om het even welke kerk als structuur voldoende interessant is om nieuwe verhalen te gaan schrijven. Het is, zoals gezegd, niet altijd even eenvoudig, maar we hebben in Vlaanderen voldoende capaciteit en voldoende ontwerpers om daarmee om te gaan. Dat sluit natuurlijk niet uit dat afbraak in bepaalde gevallen een goede optie kan zijn. We hebben het gevoel dat we in dergelijke gevallen op een grotere schaal moeten gaan bekijken hoe we afbraak argumenteren. Als we puur naar het kerkgebouw an sich en de directe omgeving kijken, dan zijn er vaak niet voldoende argumenten om een afbraak te gaan motiveren, maar als we ruimer gaan kijken, dan krijg je een beter beeld van de mogelijkheden en argumenten.

De voorzitter: Dan geef ik nu graag het woord aan minister Bart Somers en minister Matthias Diependaele voor een insteek vanuit hun respectieve beleidsdomeinen en eventueel een eerste reflectie op de uiteenzettingen door de gastsprekers.

6. Uiteenzetting door Bart Somers, viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Binnenlands Bestuur, Bestuurszaken, Inburgering en Gelijke Kansen

Minister *Bart Somers*: Ik wil eerst en vooral op mijn beurt de sprekers bedanken. Ik denk dat er al heel veel informatie gedeeld is en heel veel interessante gegevens naar voren gebracht zijn. Ik ga daar niet zo heel veel dingen aan toevoegen, maar ik ga misbruik maken van mijn cumul als titelvoerend burgemeester en als minister. Dat is een positief wapen, ik probeer sommige collega's het belang en de voordelen van cumul te laten zien. Zoals u ziet, heb ik het wat in het hemelsblauw gedaan, om in de religieuze sfeer te blijven.

Eredienstgebouwen herbestemmen blijft een grote uitdaging. De reden waarom dat zo moeilijk is, is ook al gezegd. Er zijn financiële redenen. Er is ook het juridisch kader dat ons dwingt om in dialoog te gaan, de overheid kan daarin niet eenzijdig beslissingen nemen, we hebben een kader waarin gesprek en dialoog centraal moeten staan om samen tot oplossingen te komen. Er is de emotionele dimensie, die heel sterk aanwezig is bij mensen – dat kan ik ook getuigen als burgemeester –, men heeft er bijvoorbeeld zijn plechtige communie gedaan, het is vaak ook zichtbepalend voor een dorpsgemeenschap of een wijk in een stad, dat is dus ook een belangrijk element. Er is ook de complexiteit van de dossiers als men aan zo'n avontuur begint: wat gaan we daar doen, hoe gaan we daarmee om? Wanneer wij aan herbestemmingen denken, hebben wij toch een grotere sensibiliteit naar wat

de nevenbestemming is, daarin zijn we verschillend van onze noorderburen. Als ik naar de Nederlandse steden – waar ik af en toe wel eens heen ga – kijk, zie je daar toch een veel losser omgaan met nevenbestemmingen. Bij ons ligt dat emotioneel blijkbaar wat gevoeliger. Dat is een realiteit waar we naar moeten kijken.

Vandaag hebben we een bestaand instrumentarium waar we mee voortwerken. Dat zou misschien voorwerp kunnen zijn van wat er in de commissie besproken wordt: moet dat niet geëvolueerd en geüpdatet worden? Daarnaast wil de regering ook een aantal nieuwe instrumenten in stelling brengen. Het kerkenbeleidsplan: moeten we daar evolueren naar een sturend financieel planningsinstrument? Herbestemmingsprofielen: het is een uitdrukkelijke vraag of het niet belangrijk is dat wij daaraan werken en dat die richtinggevend worden voor de kerkenbeleidsplannen.

Over de taakstelling van de projectgroep wil ik het volgende zeggen. Ik denk dat die mensen heel hard gewerkt hebben, heel deskundig. Mijn kabinetschef heeft mij opgelegd dat ik dat absoluut moet zeggen, omdat zij dat ook van dichtbij heeft kunnen volgen. Ze zijn blijkbaar altijd ter plekke gegaan, hebben gezocht naar oplossingen. Dat is ook belangrijk, want zij hebben een soort mentale doorbraak bevorderd om intensiever na te denken over herbestemmingen en nevenbestemmingen van kerken.

Ondanks die enorme inspanningen is er toch een 'maar' die erbij gezegd moet worden. Als je 115 kerken bestudeerd hebt en daar subsidies voor gekregen hebt om plannen te maken, en er uiteindelijk geen enkele kerk herbestemd is, is dat resultaat vanuit een beleidsmatige en vanuit een helicoptervisie matig – ik druk me voorzichtig uit. Vanzelfsprekend wordt er gezegd dat er nu in meerjarenplannen van steden en gemeenten een aantal voorstellen staan, maar ook daar is het natuurlijk de burgemeester in mij die zegt: mannen maken plannen, vrouwen ook, maar ze dan ook nog realiseren en het uiteindelijk ook effectief doen ... Er is een beperkt aantal plannen dat daar nu uitgekomen is die wat concreter worden omdat ze in een meerjarenperspectief in de begroting van een lokaal bestuur zijn opgenomen, maar daarmee is het nog niet gerealiseerd, want vaak is dat in partnership met private of andere spelers, die uiteindelijk ook nog bereid moeten zijn om dat te doen. We moeten daar echt kijken hoe we nu, na de bewustmakingscampagne, na de best practices die we opgezocht hebben, nadat we creatief nagedacht hebben met het veld, nieuwe stappen kunnen zetten naar nevenbestemmingen, waar volgens mij ook altijd wel een kleine valkuil aan is. Ook daar heb ik gezien dat nevenbestemmingen vaak niet veel meer zijn dan het omdraaien van een stoel. We moeten soms ook meer durven nadenken over echte herbestemmingen. De vorige spreker zegt dat ze altijd wel een meerwaarde zien in de structuur van het gebouw. Ik weet dat dit heel moeilijk is, maar heel af en toe is ook afbraak en nieuwbouw misschien iets waar men aan moet denken. In het overgrote deel van de gevallen ben ik het eens dat een herbestemming, een nabestemming of een nevengebruik de betere oplossing is, ook vanuit duurzaamheid.

Wat moeten we doen? Een aantal nieuwe financieringsmechanismen onderzoeken, ik nodig het parlement uit om mee daarover na te denken. Ik spreek als minister van Binnenlands Bestuur over de niet-beschermden kerken, de beschermden kerken zijn de verantwoordelijkheid van minister Diependaele. Nu subsidiëren we eigenlijk alleen maar onderzoeken, we zouden iets verder moeten gaan. Zouden we ook niet de herbestemming of de nevenbestemming in bepaalde gevallen moeten financieren? Ten tweede is er de taakstelling van het bureau. Vandaag onderzoekt het bureau wat een nevenbestemming zou kunnen zijn. Zou een bureau niet verder moeten gaan? Zouden die niet heel concreet moeten begeleiden van initio tot realisatie? Is daar een uitbreiding van de verantwoordelijkheden of bevoegdheden van het bureau nodig? Een gemeente of een stad krijgt een plan, een goed idee, maar dan begint ook vaak het werk, en ook dat is een zeer complex traject waar de kennis lokaal niet altijd voldoende aanwezig is. Een derde element zijn de pri-

vate partners. Zouden we ook niet moeten nadenken over een fonds dat ter zake gespecialiseerd is, in de schoot van PMV of iets dergelijks, dat hier een vehikel zou kunnen zijn om bepaalde zaken te versnellen?

Omdat u zegt dat de effectieve resultaten op het terrein schraal zijn, heb ik toch mijn eigen stad even bekeken. Wij zijn natuurlijk de hoofdstad van de Rooms-Katholieke Kerk in ons land, waar we heel trots op zijn, we zijn sinds 12 mei 1554 aartsbisdom, maar dat betekent ook dat we in Mechelen 50 kerken hebben: 25 parochiekerken en maar liefst 25 kloosterkerken. Mechelen heeft een zeer rijk religieus patrimonium wegens die aartsbisschoppelijke functie, heel veel kerken, maar ook heel veel kloosters, refugia, kapellen en dergelijke meer. Dat heeft de stad historisch altijd al voor een heel grote uitdaging gesteld, ik denk dat wij per duizend inwoners het grootste aantal kerken hebben: we hebben acht beschermde historische kerken, we hebben in totaal veertien beschermde kerken, we hebben vier gotische en vier barokke, één meer dan Antwerpen. Maar wat hebben we daar nu mee gedaan? Een eerste voorbeeld is de Colomakerk. Die heeft een nevenfunctie gekregen. Daar zijn lokalen in gemaakt voor het verenigingsleven om in te vergaderen. De kerk blijft altijd een religieuze functie hebben, maar daar worden ook allerlei recepties en andere zaken georganiseerd, u ziet daar televisieschermen staan en rechts heeft men het opengemaakt om naar de tuin te kunnen gaan. Een tweede voorbeeld, het Cellebroedersklooster, is vandaag de hoofdzetel van de vzw Emmaüs, De Noker, een prachtig klooster. De Heilige Geestkapel, het oudste gebouw van de stad Mechelen, van de 13e eeuw, is vandaag een tentoonstellingsruimte waar Het Kunstuur zich genesteld heeft. De Franciscanenkerk hebt u waarschijnlijk al in 'Vlaanderen Vakantieland' gezien. Die is volledig terug hersteld kunnen worden, geen enkele ingreep is daar niet omkeerbaar geweest, dat was nog in de filosofie van het verleden. Heel het gebinte kan er opnieuw uitgehaald worden en dan zie je opnieuw de kerk in zijn geheel. Dat is vandaag een hotel, het is een prikkelende gedachte voor sommige mensen om daar een nacht door te brengen. Het klooster van de Clarissen is een prachtige bloemenzaak geworden, De Borght, een van de mooiste bloemenzaken van ons land. Een andere congregatiekapel, zeer ruw gelaten, is vandaag de receptieruimte van een nieuw restaurant, The Chick. Het Predikherenklooster, een voorbeeld van hedendaagse restauratie waarbij men de verschillende lagen en het leven doorheen de eeuwen van dat gebouw heeft laten zien: daar zit nu de stadsbibliotheek in, waar we trots op zijn. De Minderbroederskerk, een kerkgebouw dat vandaag een cultureel centrum is. De Sint-Jozefkerk in Battel: dit is een project dat gerealiseerd gaat worden, alles is rond, als Brouwerij Het Anker, die daar een microbrouwerij en brasserie in gaat onderbrengen. Dat was ook een voorbeeld van een zeer gevoelige discussie waar de weliswaar zeer beperkt geworden actieve parochiegemeenschap het toch heel moeilijk mee had, maar met heel veel respect en heel veel dialoog is daar een mooie nabestemming voor gevonden. Hier gaat heel binnenkort een huis komen voor mensen met een beperking, appartementen en een koffiehuis, in het klooster van de Zusters van Liefde. Het Groot Seminarie kent u, in mijn prille jeugd waren daar nog heel veel mensen die priester gingen worden, vandaag is dat beperkter. Een deel is administratief gebouw geworden, er zitten ook een aantal verenigingen in, er is een restaurant en een congresruimte. De Refuge van Grimbergen is een sociaal restaurant en thuis van een jeugdbeweging, Jamaswapi.

Daarnaast hebben we het ontsluiten van kerken, daar is daarstraks ook naar verwezen. De stad Mechelen heeft al een hele tijd een vzw, Torens aan de Dijle. Onze acht historische kerken zijn ontsloten, we zetten die toeristisch heel hard in. Het is een vzw die met vrijwilligers werkt om die kerken toegankelijk en bezoekbaar te houden, met in elke kerk een onthaalbalie. We krijgen daar meer dan 100.000 bezoekers per jaar, we tellen die heel nauwkeurig, het gaat dan niet over mensen die daar nog naar de eucharistie gaan. Vanzelfsprekend gebruik je een partner, dat zijn de kerkelijke autoriteiten, maar ook hun realiteit verandert. Ik moet zeggen dat als u vandaag de dag in Mechelen op zondagvoormiddag naar een aantal ker-

ken gaat, u niet binnengeraakt door de massale aanwezigheid van mensen, vaak mensen met migratieroots. We hebben bijvoorbeeld een heel sterke Assyrische gemeenschap, die massaal naar de kerk gaat. Je ziet daar Poolse of Oekraïense toestanden, of toestanden uit het Vlaanderen van de jaren 50, waar men tot buiten aanschuift om naar kerken te gaan. Er zijn ook verschillende andere gemeenschappen, bijvoorbeeld de Russisch-Orthodoxe gemeenschap zoekt nu ook een kerkgebouw in onze stad. Men krijgt toch wel een revitalisering vanuit een religieus oogpunt van een aantal van die kerken.

Wat hebben we gedaan met de historische kerken? Deze kerk, de Sint-Pieters-en-Pauluskerk, is ook een concertruimte voor klassieke concerten, een nevenfunctie. De Sint-Janskerk heeft een museale functie, religieuze kunst, een nevenfunctie. En op de toren van de Sint-Romboutskathedraal is een skywalk geplaatst en die heeft vorig jaar 44.000 bezoekers gekregen, met ook een onthaalbalie.

In een stad waar we er noodgedwongen heel hard op hebben moeten inzetten, met veel creativiteit, soms met private partners, soms met publieke middelen, soms in herbestemming, soms in nevenbestemming, hebben we toch een aantal zaken kunnen realiseren en zijn we daardoor in een soort vertrouwensrelatie kunnen komen met de kerkelijke autoriteiten om verdere stappen te zetten. Maar de hindernissen die hier in algemene termen besproken zijn hebben wij ook altijd lokaal ondervonden. We moeten nu echt zoeken – ik denk dat dat een gemeenschappelijke zoektocht is, van de Vlaamse Regering, maar ook met input van het parlement – om te kijken hoe we onze gemeentebesturen kunnen helpen, faciliteren om die sprong te maken. Hoe vinden we private partners? Moet de overheid niet iets verder gaan dan alleen maar het financieren van studies? Dat is immers ook een verleidelijk iets voor een overheid: de studie wordt toch meegefinancierd, dus zouden we het niet doen? Het natraject is tot nu toe niet sterk genoeg geweest – laten we eerlijk zijn. Dat is geen verwijt aan het uitstekende werk, maar de resultaten zijn volgens mij te bescheiden. Hoe kunnen we een vehikel vinden dat mee kan zorgen dat de financiële middelen er zijn? Moeten we het Projectbureau, dat tot vandaag eigenlijk goede studies maakte, niet uitrekken tot een bureau dat lokale besturen ook begeleidt tot en met de realisatie van een project? Tot daar mijn insteek op dit verhaal.

7. Uiteenzetting door Matthias Diependaele, Vlaams minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed

Minister *Matthias Diependaele*: Dank u wel aan de sprekers voor de toelichting. Ik ben blij dat hier zoveel volk aanwezig is. Bij de commissie Financiën en Begroting heb ik nog nooit zoveel volk gezien. Kerken hebben dus wel degelijk aandacht, ook bij parlementsleden. Dat kan alleen maar een goede zaak zijn.

Voor alle duidelijkheid, het hele verhaal valt onder Binnenlands Bestuur, het domein van collega Somers. Wij hebben daar bij wijze van spreken een deelverzameling van en dat is de erfgoedwaarde. Onze input en visie gaat alleen maar over die erfgoedwaarde. Dat is voor ons het belangrijkste. Wij staan open voor de richting die die herbestemming of nevenbestemming uitgaat, maar we hebben daar geen sturende invloed op. Wel belangrijk is de erfgoedwaarde die behouden moet blijven.

Ik wil hierbij twee boodschappen meegeven. Ik weet dat het een omslag is die nog niet in alle hoofden is doorgedrongen, maar het agentschap heeft daar wel degelijk een evolutie in doorgemaakt, namelijk een omslag van de laatste 10 tot 15 jaar van reglementeren naar dialoog. Wij zorgen er wel degelijk voor dat erfgoed geen remmende factor is bij die herbestemmingen. Vanuit het agentschap wordt er zeer veel ingezet op overleg. Ik denk dat de verschillende architectenbureaus of mensen die daarmee in contact komen, kunnen getuigen dat we zorgen dat erfgoed op zich geen remmende factor is voor een nieuwe bestemming.

U kunt dat trouwens zien aan twee puur statistische zaken die hier vandaag naar voren zijn gebracht. Dat is eerst en vooral het feit dat kloosterkerken meer succes hebben dan parochiekerken. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de eigendomsstructuur en met het feit dat blijkbaar door private eigenaars gemakkelijker de Rubicon wordt overgestoken om een andere bestemming te geven aan die kerken en dat het bij lokale besturen nog heel wat moeilijker is, wat ook te begrijpen is. Daar spelen veel meer belangen en is er veel meer overleg nodig. Ik kom daar straks nog op terug. Een tweede punt is dat je kunt zien in de cijfers die naar voren zijn gebracht dat de resultaten ondermaats zijn. Ik sluit me aan bij minister Somers. We moeten daar eerlijk in zijn. Maar er zit geen verschil tussen beschermde en niet-beschermde kerken. Bij beide valt het tegen. Daarom de boodschap dat erfgoed in de herbestemming op zich geen remmende factor is. Wij gaan mee in de dialoog, wij gaan mee in de idee, de visie en de financiering die de eigenaar, hetzij de privé-eigenaar hetzij de lokale besturen, daartegenover zetten. Ik denk dat er heel wat mooie dingen mogelijk zijn.

De idee daarbij is dat het beschermen van het erfgoed trapsgewijs gaat. Je blijft best zo dicht mogelijk bij de originele functie om dat erfgoed best te bewaren. Maar steeds meer wordt daarvan afgeweken. Een kerk is een religieuze plaats, is een plaats voor eredienst. We weten allemaal, dat is een pure vaststelling, dat er minder vraag naar is. Jammer of niet, daar spreek ik me niet over uit. Dan ga je kijken naar bestemmingen die daar dicht bij aansluiten. Dat kunnen culturele instellingen zijn, dat kunnen plaatsen voor bezinning zijn. Maar stelselmatig kom je daar steeds verder van weg. Een bibliotheek is al iets verder, maar dat is ook wel een stilteplaats. Zo kom je altijd verder en verder. Het bewaren van het erfgoed is het meest succesvol naargelang je dichter aansluit bij de originele functie. Maar er is een belangrijke 'maar', dat erfgoed kan dikwijls veel meer gedeeld worden en getoond worden aan mensen als je verder van die functie weggaat.

Ik geef een paar voorbeelden. Als je daar een jeugdlokaal in brengt, dan zorg je dat jongeren sneller betrokken zijn bij dat erfgoed. Dan sta je heel ver van de originele functie als plaats voor religie, maar je betreft wel jongeren bij dat erfgoed. Als agentschap staan wij daarvoor open, want dat zorgt voor meer kennis, meer interesse en meer betrokkenheid van mensen bij dat erfgoed.

Dan kom ik tot een tweede punt, waarbij ik een boodschap wil meegeven. In deze commissie hebben we een debat gehouden over de Sint-Annakerk in Gent. Ik wil vooral aangeven dat de secularisering een pure vaststelling is, dat kan niemand ontkennen. Maar je mag daar niet uit afleiden dat kerken geen andere rol meer hebben. Dat is een vaststelling die ik dicht bij mijn woonplaats heb gezien. Het is natuurlijk gevaarlijk om Zottegem naast Mechelen te plaatsen, hoewel wij een van de oudste kerken in Vlaanderen hebben, de Sint-Martinuskerk in Velzeke. Mensen, ook mensen die helemaal niet om religieuze redenen naar die kerk gaan, beschouwen die kerk nog altijd als een belangrijke plaats voor ontmoeting. Die speelt een maatschappelijke rol in de samenleving. Je merkt dat trouwens niet alleen als het gaat over de herbestemming van die kerken zelf. Als men daarnaast bijvoorbeeld een appartementsblok wil plaatsen, dan is daar ook weerstand tegen omdat dat het dorpszicht verandert en daar moet die kerk nog altijd het hoogste centrale punt zijn. Dat is een zeer belangrijk aanvoelen dat daaraan vasthangt.

Bij de Sint-Annakerk hebben we dat heel hard gemerkt. Daar hebben we de discussie gevoerd. Erfgoed heeft daar niet de grootste bezwaren, maar we hebben wel eisen. Wij vragen aan de ontwikkelaars, in dit geval de Delhaize die daar zou komen, om de erfgoedwaarde te behouden. Maar de grootste weerstand kwam voornamelijk van buurtbewoners en mensen die het moeilijk konden vatten dat daar een supermarkt zou komen – dat is nog een debat apart. Dat ligt gevoelsmatig zeer moeilijk. Daarom is het absoluut belangrijk om het participatief traject te doorlopen. Vanuit de lokale besturen wordt, misschien een beetje uit schrik, te

veel een poging tot visie ontwikkeld en pas in laatste instantie de buurt betrokken. Het zou omgekeerd moeten zijn, namelijk dat je van in het begin duidelijk maakt dat zich daar een probleem voordoet.

Ik ben voorstander van de mensen die de brokenwindowstheorie 2.0 aanhangen: leegstaande gebouwen in onze samenleving moeten we zoveel mogelijk vermijden. Leegstaande gebouwen geven een verloedering, een tristesse die we moeten vermijden. Je kunt het ook uitleggen aan mensen. Je kunt mensen meekrijgen in de noodzaak van herbestemming of nevenbestemming, maar je moet dat doen bij de start van het project, om ze dan ook mee te krijgen in eventuele oplossingen die soms gevoelsmatig niet altijd even evident zijn. Ik wil dus wijzen op de maatschappelijke rol die kerken nog altijd spelen, ook al is dat geen religieuze rol meer.

8. Vragen en antwoorden

8.1. Vragen en opmerkingen van Jean-Jacques De Gucht

Jean-Jacques De Gucht: Hartelijk dank voor de uitvoerige uiteenzettingen, die ons een beter inzicht verschaffen. Ik zou zeggen in de problematiek, maar dat klinkt zo negatief. Het is belangrijk om te merken, als je naar het geheel kijkt, dat de neuzen in dezelfde richting staan, namelijk van een neven- of herbestemming die een meerwaarde biedt. Dat kan dan zijn als ontmoetingsruimte. Tijdens de vorige legislatuur bezochten wij in Engeland The National Churches Trust. Dat was een bijzonder interessante ervaring. Daar is de financiële structuur wel fundamenteel anders. Dat is ook niet onbelangrijk.

Er zijn verschillende interessante zaken naar voren gekomen. Je kunt herbestemmen met een publieke functie. Er zijn tegen de 1800 gevallen naar voren gekomen. Dan moet je ook aan andere zaken durven te denken dan enkel aan publieke functies of bibliotheken. Bij nevenbestemmingen moet het soms ook over andere functies gaan. Minister Diependaele verwees naar de commotie rond de Sint-Annakerk. Ik ben er geen voorstander van dat er morgen in alle kerken een Delhaize of Carrefour of Colruyt komt, maar er zal wel worden genoten van het in die kerk aanwezige erfgoed. Het is de realiteit dat die kerken soms het laatste overblijfsel zijn van een bepaalde periode. Er zijn tot in de jaren zeventig nog nieuwe kerken gebouwd, en vaak zijn dat architecturale pareltjes.

Het is boeiend om te zien hoe erfgoed wordt gefinancierd. Er zit een groot verschil op, naargelang het van de staat is of van een private eigenaar. Zouden we niet sneller vooruitgaan indien we in beide gevallen op eenzelfde manier met de subsidies voor gebouwen zouden omgaan?

Ik ben benieuwd naar de ervaring met de kerkfabrieken. Zij onderhouden veel kerken en kapellen op een goede manier. Maar de overheid en het bisdom staan daar wel open voor dialoog, terwijl de kerkfabrieken eerder een remmende factor zijn. Wat is de ervaring van de sprekers daarin? Welke stappen moeten worden gezet om ervoor te zorgen dat daar in de volgende periode een grotere openheid kan worden gecreëerd?

8.2. Vragen en opmerkingen van Joke Schauvliege

Joke Schauvliege: Ik bedank alle sprekers en ministers voor de toelichtingen. Wij nemen graag de handschoen op om mee na te denken hoe we nog een stap vooruit kunnen zetten. Er is al heel veel gebeurd in het verleden, maar ik deel de mening dat heel veel blijft steken in plannen en visie, terwijl de realisatie op het terrein niet altijd evident is. We hebben vandaag een start genomen om daar met z'n allen in verder te gaan.

Ik heb drie belangrijke woorden genoteerd, die in bijna alle presentaties aan bod zijn gekomen. Er is nood aan visie. Er is heel veel nood aan participatie. En financiële draagkracht is van groot belang. Op die drie grote pijlers zal moeten worden gewerkt.

Ik heb om te beginnen een paar vragen voor PARCUM.

Het loopt vaak moeilijk met de participatie en het draagvlak. Kan PARCUM daar specifiek een rol in spelen, om misschien aan de hand van goede voorbeelden tot een begeleiding te komen? Dat kan misschien samen met het Projectbureau? Ik veronderstel dat dit vandaag al gebeurt. Maar is PARCUM daar voldoende voor uitgerust? Heeft PARCUM daar voldoende middelen voor?

Mijn tweede vraag stel ik niet specifiek aan iemand, maar misschien zijn er creatieve ideeën voor wanneer het stukt in verband met de financiële haalbaarheid? Hier zijn voorbeelden uit het buitenland genoemd, maar misschien zijn er nog oplossingen. Minister Somers zei dat we erover moeten nadenken om niet alleen de plannen te financieren. Welke concrete ideeën kunnen we daar verder uitwerken, wetende wat de financiële context vandaag is? Als we naar een andere subsidielijijn gaan, wat we allemaal wel graag zouden willen, dan veronderstel ik dat we keuzes zullen moeten maken. Hoe doen we dat?

Mijn derde vraag is ook voor PARCUM. We hadden het hier over onroerend erfgoed, over het roerend erfgoed, cultureel erfgoed, immaterieel cultureel erfgoed. Maar er zijn nog andere beleidsdomeinen betrokken. Ik denk aan het Departement Omgeving, aan het vergunningenbeleid. Je kunt goede ideeën hebben en het geld, maar als de vergunning achterwege blijft of de context is er niet. Ik hoorde hier het interessante idee om op een bepaald moment ook eens te durven experimenteren. Als je eens out of the box wilt denken, kun je regelluwe zones creëren. Dat ligt heel gevoelig, maar ik geloof er wel in dat je via contracten of afspraken out of the box kunt denken.

Mijn volgende vraag gaat over het openstellen van de kerken. Ik geloof erin, dat je op die manier participatie en draagvlak kunt vergroten. Zijn daar ideeën rond, hoe we dat nog beter kunnen doen?

Iets wat mij ook triggerde, was de al of niet omkeerbaarheid van ingrepen. Vroeger ging men ervan uit dat het altijd omkeerbaar moest zijn. Nu durft men daar ook wel eens van af te stappen. Ik vind dat een heel dubbel verhaal. Het hangt er sterk van af over welk onroerend erfgoed het gaat. Is het al of niet beschermd? Kan het op termijn nog in aanmerking komen om verder te worden gebruikt voor erediensten? Er is nood aan een soort van kader of richtlijnen, ook intern bij het agentschap, om goed te weten hoe daarmee wordt omgegaan. Kan het agentschap mij daar meer duidelijkheid over geven?

Ik heb nog een vraag voor de ministers. In het regeerakkoord zijn wij heel uitdrukkelijk overeengekomen dat er nieuwe stimulansen komen voor de lokale besturen. Wat verstaan we onder die stimulansen? Wij hopen allemaal dat dat extra financiële middelen zijn, maar misschien zijn ook daar creatieve en andere ideeën mogelijk. Ik denk dat we in de toekomst vooral in de participatie grote stappen vooruit zullen kunnen zetten.

8.3. Vragen en opmerkingen van Steven Coenegrachts

Steven Coenegrachts: Ik wil dit even aanvullen op basis van mijn ervaringen in een kleinere gemeente in Zuid-Limburg waar we veel kerken hebben. Ik kom uit Riemst, een gemeente met 18.000 inwoners en dertien kerken die allemaal minstens gedeeltelijk beschermd zijn. Het is natuurlijk niet zo evident daar publieke functies voor te blijven verzinnen. We hebben in de vorige legislaturen natuurlijk al

in de publieke functies per leefgemeenschap en per dorp geïnvesteerd. We hebben geen nood meer aan een jeugdhuis of aan een cultureel centrum. Die zijn er al en die zijn nog niet versleten. We kunnen die kerken niet gebruiken om er een nieuwe functie aan te geven.

Riemst ligt heel dicht bij Maastricht en we halen daar graag de mosterd. Daar gaan ze wel iets gemakkelijker met die nieuwe functies om. Ik ken daar kerken die vroeger discotheken waren en nu binnenspeeltuinen zijn. Ik ken daar een reptielenwinkel en een heel mooie boekenwinkel in een kerk. Dat is mooi om te zien, maar het is een illusie te denken dat we dezelfde investeringen kunnen aantrekken om kerken in een kleinere gemeente of in een afgelegen dorp een niet-kerkelijke invulling te geven. Die investeringen renderen in die context gewoonweg niet en op het einde van de rit moet de private speler onder de streep kijken of hij al dan niet winst maakt. Dat is heel logisch. Het lijkt me een illusie die omzet en die investeringen in kleinere dorpen en gemeenten te zoeken.

Ik heb goed naar het Projectbureau geluisterd. Het Projectbureau krijgt de vraag mee te denken als er een conceptueel idee is, maar ik denk dat veel lokale besturen gewoon op zoek zijn naar ideeën en naar mogelijke bestemmingen voor kerken. Wat kan een gebouw met die structuur aan? Waar heeft de samenleving nood aan?

Ik weet niet of er veel ervaring met die participatieprojecten is, ook om het draagvlak van een herbestemming te vergroten. Zijn daar goede voorbeelden van? Kunnen we de lokale besturen op dat vlak meer ondersteunen en assisteren? We willen wel, maar we weten niet wat te doen of hoe we dat dan moeten betalen.

8.4. Vragen en opmerkingen van Jeremie Vaneeckhout

Jeremie Vaneeckhout: Ik wil ook eerst de verschillende sprekers bedanken. Ik ben even ontsnapt om in de commissie Cultuur een vraag om uitleg te stellen, maar het gedeelte dat ik heb meegemaakt, was zeer boeiend. Wat ik nu zal zeggen, wil het gigantisch werk van de voorbije jaren absoluut niet ondergraven. Dat is belangrijk werk dat in gang moest worden getrokken en ik wil mijn appreciatie uitdrukken voor alle mensen in het Projectbureau Herbestemming Kerken.

Daarnet is de analogie met het draaien aan een wiel gemaakt en ik zal proberen wat schwung aan mijn tussenkomst te geven. Dit is een thema dat me persoonlijk en politiek na aan het hart ligt. Ik zal niet verbergen dat ik actief ben in de christelijke gemeenschap, waarschijnlijk als een van de uitzonderingen jonger dan 35 jaar die daar een bepaalde inspiratie uithaalt. Dat is niet relevant, want mijn politiek project hangt er niet van af en dus luid ik daarover de klokken niet, om toepasselijk te blijven. Ik wil dat hier vermelden omdat het relevant is dat er ook jonggelovigen heel kritisch naar deze zaak kijken. Dit kan mijn tussenkomst wat duiden.

Minister Somers, het ligt me niet enkel persoonlijk, maar ook politiek na aan het hart. U verwijst terecht graag naar Mechelen, want er zijn heel wat zaken waar u in Mechelen fier op kunt zijn, maar af en toe neem ik eens het woord in verband met de gemeente Anzegem. Ik wil de bezorgdheden met betrekking tot de kleine gemeenten inbrengen. Ik doe dat dan in de commissie Binnenlands Bestuur en om die reden vond ik het belangrijk hier aanwezig te zijn.

Ik weet niet of iedereen de gemeente Anzegem kent. Tot een half jaar geleden was ik daar schepen. Bij Groen hebben wij wel een cumulregeling, maar dat houdt ons niet tegen lokaal ervaring op te doen. In 2014 is de Sint-Janskerk in vlammen opgegaan. Dat is een van de weinige dossiers van uitgebrande kerken. Hierdoor ben ik in sneltempo in de thematiek van de toekomst van onze kerken ondergedompeld.

Ik moet de inwoners van Mechelen wat ontgoochelen, want wij hebben per duizend inwoners meer kerken dan in Mechelen. In Mechelen zijn er 50 kerken voor bijna 86.000 inwoners, maar wij hebben tien kerken voor 14.000 inwoners. Omgerekend betekent dit dat Anzegem een kerk per 1450 inwoners en Mechelen een kerk per 1720 inwoners heeft.

Minister *Bart Somers*: Ik heb natuurlijk alleen maar naar de steden gekeken.

Jeremie Vaneckhout: Dat is vaak ook mijn aanklacht in de commissie Binnenlands Bestuur.

Daarnet is al verwezen naar de druk op de kleinere gemeenten, die heel wat minder mogelijkheden hebben om tot een zinvolle herbestemming te komen. Dat is echt een specifiek aandachtspunt dat in verband met deze thematiek vaak ondergesneeuwd geraakt. We zien veel geïnspireerde projecten de revue passeren die al dan niet zijn uitgevoerd, maar het lijkt me niet zo evident een aantal daarvan uit te voeren in Kaster, het dorp met 500 inwoners waar ik woon en waar ik gedurende tien jaar misdienaar ben geweest.

Dat betekent niet dat ik de analyse niet deel dat er gewoon te weinig gebeurt, niet op het gebied van de ideeën, maar op het gebied van de uiteindelijke resultaten. Ik zeg dat vaak in de geloofsgemeenschap waar ik actief ben, omdat ik op die manier moeilijke boodschappen gemakkelijker kan overbrengen. Ik was daar twintig jaar geleden de jongste en nu, twintig jaar later, ben ik nog altijd de jongste. Ik zal niet diegene zijn die binnen dertig jaar de sleutels van de verschillende kerkgebouwen in de gemeente zal verzamelen om al die gebouwen te openen en te sluiten op de momenten dat ze open of dicht moeten zijn. Het is belangrijk dat er vanuit de gemeenschap zelf signalen komen. Het is onverdedigbaar dat dergelijke gebouwen, privaat of publiek, zo onderbenut blijven voor de samenleving.

Ik vind het belangrijk dat te onderstrepen, want er zijn 1800 parochiekerken en dan hebben we het nog niet over alle andere religieuze gebouwen. Het gaat gewoon niet snel genoeg. Het is mijn aanvoelen dat er de komende vijf tot tien jaar een gigantische golf van functionele, praktische problemen op ons afkomt. De mensen die voor het dagelijks beheer zorgen, zullen wegvallen en dan zal naar de lokale besturen worden gekeken om hiervoor te zorgen. Men kan ook naar mij kijken, maar ik heb nog een aantal andere bezigheden en mijn echtgenote zou het niet appreciëren als ik daarbuiten nog voor dat beheer zou moeten instaan.

Dat is een grote bezorgdheid. Ik kijk hiervoor ook naar de mensen in die gemeenschap zelf. Hebben zij met betrekking tot het dagelijks beheer zicht op de evolutie in de kerkfabrieken en de parochieteams de komende vijf tot tien jaar? Mijn analyse is dat dit voor de lokale besturen een gigantische molensteen is. Dat zal niet binnen vijftien of twintig jaar gebeuren. Gedurende de komende tien jaar zal echt duidelijk worden dat we de voorbije tien jaar te weinig stappen hebben gezet. Ik werp niemand een steen toe, want het is een moeilijk debat dat vaak gevoelig ligt, maar we kunnen het ons niet meer permitteren om op de rem te staan. We zullen dit als politici duidelijk moeten benoemen ten aanzien van alle actoren. We moeten echt sneller stappen zetten.

Dat is een molensteen met betrekking tot het proces, want het zal allemaal heel snel moeten gaan, maar ook op financieel vlak. Ten gevolge van het dossier van de Sint-Janskerk in Anzegem en van andere dossiers inzake nevenbestemming in onze gemeente heb ik gemerkt dat de kostprijs voor een lokaal bestuur gigantisch kan zijn. Als het niet om beschermde gebouwen gaat, is de kostprijs van een nevenbestemming finaal voor de gemeentelijke overheid.

Ik ben geen grote voorstander van nevenbestemming in de ruimte, want ik denk dat die fase al een beetje gedateerd is. Het optrekken van opsplitsingen en dergelijke voor publieke functies in gebouwen is een waanzinnige investering als we naar de waarschijnlijke toekomst kijken. Ik heb daar geen plezier of verdriet in. Het is gewoon een maatschappelijke evolutie van lokale gemeenschappen. Als we nu honderdduizenden euro's investeren om een ruimte aan te passen, kunnen we binnen vijf of tien jaar vaststellen dat het religieus gedeelte niet meer relevant is omdat er geen lokale geloofsgemeenschap meer is die voldoende levensvatbaar is.

Ik heb het hier niet over uitzonderingen, zoals de revitalisatie in een stedelijke context. In heel wat dorpen is dat niet het geval. De Assyrische gemeenschap in Anzegem is heel beperkt en zal die kerkgebouwen niet opnieuw in gebruik nemen.

Het zal logistiek een gigantische operatie worden om die processen op een goede manier te managen. Op financieel vlak moeten we ervoor zorgen dat de lokale besturen de middelen hebben om die opdracht te vervullen. Daar heb ik geen antwoord op, want het antwoord zit niet in een Open Ruimte Fonds dat er is gekomen, maar waar ondertussen al zes andere doelstellingen aan zijn verbonden. De vraag is dan ook hoe we hier verder mee aan de slag gaan.

Minister Somers, in welke mate hebt u er, op basis van de huidige meerjarenplannen van de gemeenten, zicht op of de lokale besturen de urgentie van die dossiers inzien en zich bewust zijn van de grote uitdaging? Hoe zullen zij dat de komende jaren aanpakken? Ik kan me voorstellen dat u hier nu niet op kunt antwoorden, maar misschien kunt u uw kabinet het nodige werk laten verzetten.

Dit is vooral een pleidooi om de weg van de herbestemming in te slaan. De nevenbestemming in de tijd en dergelijke zijn interessante pistes, maar het debat gaat finaal over de herbestemming. De rol van de erfgoedcellen moet hier voldoende in worden opgenomen, maar het lijkt me vooral een financieel vraagstuk. Ik heb het dan specifiek over de niet-beschermd gebouwen. Met betrekking tot die andere gebouwen kan misschien nog een antwoord worden gegeven. Ik verwijs even naar mijn lokale situatie. Van die tien kerkgebouwen zijn er negen niet beschermd. Eentje is beschermd en dat is dan de afgebrande kerk. De rest is niet beschermd. In een dorp met 14.000 inwoners hebben we geen negen permanente tentoonstellingsruimtes nodig om dit op een goede manier in te vullen. Hoe gaan we hiermee om? Ik wil een landelijke blik op dit debat werpen en ik kijk uit naar de reflecties van de sprekers.

8.5. Vragen en opmerkingen van Maxim Veys

Maxim Veys: Ik wil op mijn beurt alle sprekers bedanken. Het is een interessant debat over een gevoelige materie. De Vlaming woont graag onder zijn kerktoren en is er bovendien sterk aan gehecht. Het is echter belangrijk dat een moderne kerk zich in de eenentwintigste eeuw openstelt voor de bredere gemeenschap en collectiviteit. Ik merk dat de centrale kerkbesturen dat ook wel beseffen en zich in die zin oriënteren.

Er is al veel werk verricht, maar ik heb ook het gevoel dat de vooruitgang wat sterker kan zijn. Dat zal waarschijnlijk liggen aan de gevoelige materie, maar ook aan de techniciteit en de hogere kosten van specifieke dossiers, die vooraf moeilijk in te schatten vallen. De essentie is de dialoog tussen het kerkelijk en het burgerlijk bestuur. Op basis van mijn eigen ervaring vind ik die verhouding niet altijd even evenwichtig. Het gaat dan met name om de financiering van het onderhoud van het erfgoed zelf.

Minister Somers, u hebt al aangegeven dat een update van het Eredienstendecreet zich mogelijk opdringt. Tijdens de bespreking van de beleidsnota in de commissie

hebt u het gehad over de verankering van het concept van het kerkenbeleidsplan in het decreet. Ik heb een specifieke vraag over de verhouding tussen de parochies en de parochiale eenheden. Ik spreek natuurlijk op basis van mijn ervaringen in de centrumstad waar ik vandaan kom.

Mijnheer Jaspers, u bent de vertegenwoordiger of adviseur van de Bisschoppenconferentie van België. Zijn die parochiale eenheden al overal in Vlaanderen ingevoerd? Ik heb daar weinig zicht op. Ik baseer me op mijn eigen ervaringen met het proces in Kortrijk. In het Eredienstendecreet wordt de parochie effectief gedefinieerd en benoemd. Hierdoor wordt de bijsturing van de parochie, als een eenheid waar een eigen parochiekerk aan is verbonden, natuurlijk wel wat bemoeilijkt.

Minister Somers, in welke mate ziet u in het Eredienstendecreet ruimte om op dat vlak een opening te maken?

Mijnheer Jaspers, hoe zit het met de vooruitgang in de organisatorische structuur van de kerk in de toekomst?

Minister Somers, wat de financiering betreft, moeten we opletten voor die molensteen. Ik vind uw voorstel dan ook bemoedigend. We moeten nagaan of de financiering niet enkel in functie van het onderzoek, maar ook in functie van de output kan gebeuren. Op die manier kunnen we de toekomstige financiële kost voor de gemeenten preventief indijken. Ik weet dat u de lokale besturen heel genegen bent en ik ben dan ook benieuwd naar uw antwoord.

Ik denk dat een verbreding in twee betekenissen van het woord heel belangrijk is. PARCUM heeft in de toelichting al aangehaald dat de participatie zo bottom-up mogelijk moet gebeuren. Het gaat dan niet enkel om de lokale kerkbesturen, maar ook om de omliggende gemeenschap. De Vlaming is gehecht aan de kerk. Als in de dorpskern iets gebeurt, ligt dat gevoelig en willen de mensen daar vaak zo vroeg mogelijk bij worden betrokken. Er is ook de verbreding op het vlak van de toepassingen. Er kunnen ook maar een bepaald aantal bibliotheken of vergaderruimtes voor verenigingen worden gemaakt. Ik denk niet dat we er in Vlaanderen 1800 nodig hebben. We moeten daar wat breder kijken. Het zal misschien verbazen dat ik daarmee kom aanzetten, maar we moeten ook kijken naar private spelers, bijvoorbeeld in de zorgsector, maar ook voor experimenten.

Minister Somers, minister Diependaele, in welke mate wordt gekeken naar brede toepassingen met betrekking tot onze grote uitdagingen op ecologisch vlak? Ik weet dat veel kerkdaken voor een groot deel op het zuiden zijn gericht en een grote oppervlakte hebben. Wordt in het licht van de klimaattransitie nagegaan hoe die kerken kunnen worden ingeschakeld? Past dat ook in het debat over de betonstop of de bouwshift? Een kerk ligt per definitie heel centraal. Als we willen verdichten, kan dat enkel kansen bieden. Dit is dan ook een oproep om zo breed mogelijk te gaan en om ruimte voor experiment te laten. Ik zou graag weten hoe jullie en de andere sprekers hiertegenover staan.

8.6. Vragen en opmerkingen van Manuela Van Werde

Manuela Van Werde: Er is al heel veel gezegd. Het viel me op wat mevrouw Boudry aanhaalde, gezien de complexiteit van al die dossiers. Ik hoorde de woorden: dialoog, betrokkenheid, draagvlak, participatie, samenwerken met verschillende partners. Ik vraag me af of een volgend bestuur het hele project on hold kan zetten of kan verwerpen. Is dat te verantwoorden tegenover de mensen, de gemeenschap? Een kerk is een gemeenschap van mensen. De eerste kerk ooit was geen gebouw. De kerk van Christus was een groep mensen die hij rond zich had verzameld en kon enthousiasmeren.

Dit project met al zijn complexiteit is gegroeid, bottom-up. Daar zaten wellicht mensen van alle partijen bij, van alle politieke overtuigingen. Het project wordt nu gedragen door een grote massa mensen, een grote groep mensen. Er moet toch een manier bestaan om het te kunnen verankeren of vastleggen zodat het project uiteindelijk kan doorgaan?

Ik vraag me af wat er moet gebeuren na 2021, net zoals minister Somers. Het Projectbureau Herbestemming Kerken heeft nu zoveel expertise en ervaring, valt dat dan ineens allemaal stil? Er zal wel een website zijn, maar we hebben zelf gehoord hoe belangrijk het is om met het veld in dialoog te gaan, om te luisteren wat de mensen willen. Het CRKC doet prachtig werk maar valt er dan toch niet een of andere pilaar weg waar het hele gebeuren op steunt?

Verder zou ik willen pleiten om dat nog wat meer te verbreden, maar dat zal wel tijd nodig hebben.

We zijn in de vorige legislatuur inderdaad naar Engeland geweest voor een werkbezoek aan de Churches Conservation Trust. Ik keek op van de dingen die zij daar uitprobeerden. Ik herinner me 'champing'. Mensen konden kamperen in de kerk, niet voor een goedkope overnachting, maar om aan te voelen wat dat betekent, zo'n kerk, voor de beleving. Ik vond dat heel gedurfd. In Nederland is er een skatehal. Ik zeg niet dat we naar die extreme voorbeelden moeten. Ik wil niet vloeken in de kerk. Ik vind wel dat we een grotere openheid mogen verwachten in de toekomst.

8.7. Antwoorden van minister Bart Somers

Minister *Bart Somers*: Voorzitter, mijn collega zal straks alle moeilijke vragen beantwoorden en uitleggen waar de middelen vandaan zullen komen. Er zijn interessante toespraken gehouden. In verband met dit dossier moeten we proberen samen te werken, ook over de grenzen van meerderheid en oppositie heen. Het Vlaams Parlement en de Vlaamse Regering moeten uitzoeken hoe we vooruit kunnen gaan.

Mijnheer Vaneekhout, u hebt het misschien het scherpst geformuleerd, maar ik ben het eens met verschillende sprekers. U hebt zich ook als deel van de geloofsgemeenschap geout. Uw positie wordt hierdoor anders. Dat is ook interessant en goed voor het debat. Het is een immense uitdaging, maar het is voor de Vlaamse overheid en de lokale overheden niet altijd even duidelijk wat de komende jaren de omvang van het probleem zal zijn. Ik vermoed dat het voor de kerkelijke autoriteiten ook niet altijd duidelijk is.

Het gaat om iets zeer emotioneels. Wanneer beslist een parochiale gemeenschap dat het vat af is, om het oneerbiedig te zeggen? Wanneer beslist een lokale geloofsgemeenschap dat er te weinig mensen zijn, dat die mensen te oud zijn, dat er geen nieuwe instroom is en dat de sociale realiteit hen doet stoppen? Ze doen dat niet graag, dus ze houden nog een jaar vol. Als van hogerop in de hiërarchie wordt gevraagd hoe het zit, geven die mensen niet graag toe, want dat is een falen. Ze hebben zich gedurende heel hun leven echt diep geëngageerd.

Ik kan me inbeelden dat het voor de kerkelijke autoriteiten ook niet echt eenvoudig is om in de spiegel te kijken en te beslissen hoeveel kerken de komende jaren niet meer nodig zullen zijn en welke kerken moeten worden losgelaten. Dat varieert ook van regio tot regio en van bisdom tot bisdom. Op sommige plaatsen werken ze heel accuraat en op andere plaatsen is de focus wat minder, wat het beeld troebel maakt.

Het is duidelijk dat we naar een situatie gaan waarin meer kerken een andere functie moeten krijgen. Ik ben het principieel eens met zij die hebben gesteld dat we vooral naar herbestemmingen en niet naar nevenbestemmingen moeten durven

kijken. Voor mij zijn nevenbestemmingen vaak lapmiddelen om toch te proberen nog een paar jaar door te gaan. Dat is niet altijd het geval. Ik heb in mijn eigen omgeving voorbeelden van goede nevenbestemmingen die logisch en consistent zijn en die goed functioneren. Het is natuurlijk moeilijker iets los te laten, maar op een aantal plaatsen zal het toch moeten gebeuren.

Wat de volgende moeilijkheid betreft, ben ik het eens met een aantal sprekers, maar eigenlijk is de stedelijke realiteit niet anders dan de landelijke realiteit. Als ik over Mechelen spreek, gaat het ook over de dorpen in Mechelen waar kerken staan, zoals Muizen, Hombeek, Walem of Leest. Die kerken maken deel uit van die dorpsgemeenschappen en het is niet evident te beslissen daar nog een tentoonstellingsruimte of nog een bibliotheek te installeren. Hoe dichter we bij de historische functie blijven, hoe gemakkelijker een herbestemming kan zijn en hoe minder weerstand dit oproept. Op een zeker moment is het vat echter af. We kunnen niet beslissen daar weer eens een bibliotheek, tentoonstellingsruimte, gemeenschapscentrum of cultureel centrum onder te brengen. Op een bepaald ogenblik houdt dat op.

We zitten nog met andere gebouwen. Wat moeten we daar dan mee doen? Dan zullen we verder van de oorspronkelijke functie moeten kijken en moeten we vaak emotioneel moeilijke gesprekken aangaan. We moeten functies toebedelen die minder evident zijn en die meer in de structuur van het gebouw ingrijpen. Dat is moeilijker voor beschermde gebouwen, maar voor de niet-beschermde gebouwen is het denkbaar dat we veel verder gaan. Er zijn mooie voorbeelden van gebouwen waarin verder is gegaan.

Een ander element is de financiering. We hebben een grote inspanning voor de lokale besturen geleverd. Ik denk dat vriend en tegenstander erkent dat het een grote inspanning is. Ik praat met genoeg burgemeesters en het water stond hen aan de lippen. Het is nog moeilijk, maar dat is nu het beleidsniveau met de meeste financiële mogelijkheden, zeker in vergelijking met de federale overheid. Vlaanderen heeft natuurlijk een goede minister van Financiën en Begroting, maar ook wij leveren hier een gevecht met uitgaven en ontvangsten. Lokaal is dat gevecht even intens, maar we hebben een inspanning geleverd. De stijging van 15 miljard euro tijdens de vorige legislatuur tot 20 miljard tijdens deze legislatuur is een serieuze upgrade. Als wij 41 procent van de beleidsruimte naar de lokale besturen doorschuiven, kan niemand zeggen dat we niets hebben gedaan.

Ik ben ervan overtuigd dat de uitdagingen voor alle gemeenten groot blijven. Als een kleinere gemeente plots voor een aantal kerken moet zorgen, lopen de kosten enorm op. Dat zijn niet enkel de kosten voor het onderhoud en de renovaties. Als een andere functie is gegeven, gaat het ook om de soms immense facturen om te verwarmen en te verlichten. Hoe moet dat worden gefinancierd? Ik zie in dit verband drie denksporen.

Eerst en vooral hebben we een budget van iets meer dan 4 miljoen euro per jaar dat we tot nu toe vooral aan studies hebben opgebruikt. Daarvan is 2 miljoen euro gebruikt en 2 miljoen euro niet gebruikt. Dat vormt een deel van de lucht die in de begroting zat. Men zou kunnen zeggen dat 4 miljoen euro niet veel is, maar als we dat fonds goed gecibleerd herdefiniëren, kan het in bepaalde gevallen ook worden gebruikt om de renovatie voor het hergebruik te subsidiëren. Natuurlijk gaat het voor heel Vlaanderen om een bescheiden bedrag, maar het is meer dan 0 euro.

Ten tweede moeten we volgens mij echt nagaan of we een vehikel kunnen oprichten. Op een bepaald ogenblik zullen we moeten aanvaarden of ervoor kiezen dat de private sector hier ook een rol te spelen heeft. De overheid moet niet alles doen. De private sector kan een onderdeel van de oplossing of de herbestemming zijn. We moeten ernstig denken aan een investeringsvehikel dat de transitie mogelijk

maakt of dat misschien kan helpen een onrendabele top weg te werken. Sommige investeringen, zoals energetische investeringen, hebben een terugverdieneffect. Als het kan, moeten we hiervoor een fonds of een vehikel ontwikkelen. Dit is een open vraag. Ik heb niet op alles antwoorden, maar ik leg dat hier op tafel en ik reken ook op de input van anderen.

Het derde element is de trust waarover ik al heb gesproken. Er zijn voorbeelden in Vlaanderen. Ik ken in mijn eigen stad een voorbeeld dat hierin investeert en daar iets voor terugkrijgt.

Mijnheer De Gucht, met betrekking tot het fiscaal kader waarbinnen een trust in het Verenigd Koninkrijk werkt, hebt u gelijk. Daar bestaat voor private personen een culturele traditie om dit te doen. In de VS is het nog erger. Dat wordt ergens gecompenseerd als een samenleving er juridisch voor kiest een sterke sociale zekerheid en een welvaartstaat in alle dimensies van het woord uit te bouwen. In een samenleving waarin de burger het zelf moet doen, wordt het fiscaal beloond wanneer mensen zich voor het algemeen doel en de gemeenschap inzetten. Dat wordt fiscaal en financieel gestimuleerd. We moeten er eens over nadenken wat de Vlaamse overheid op dat vlak kan betekenen. Ik herinner me dat, onder meer voor de audiovisuele media, shelters zijn gebouwd. Misschien moeten we creatief in die richting nadenken of misschien moeten we iets anders doen.

Volgens mij zijn dit de verschillende financiële elementen. Er is wat we al hebben gedaan. We hebben een fonds dat nu enkel studies financiert. Misschien moeten we dat openbreken. Er is de idee een vehikel te vinden en er is de idee om binnen ons fiscaal instrumentarium na te gaan of we iets kunnen doen in verband met trusts, zoals die in het Verenigd Koninkrijk bestaan.

Een laatste element dat ik nog naar voren wil brengen, is dat het heel belangrijk is voor lokale besturen een goede dialoog aan te gaan. Hier zijn veel vragen gesteld over de parochie als basiseenheid en over de verenigingen van parochies. We hebben een juridisch kader dat teruggaat tot de tijd van Napoleon Bonaparte. Dat ligt zeer gevoelig in onze samenleving, maar het heeft ook voor stabiliteit gezorgd. We hebben in ons land een bepaalde filosofie omarmd die anders is dan in andere landen. We werken hier niet met een Kirchensteuer. We hebben ervoor gekozen die geloofsgemeenschap op een welbepaalde manier te financieren. Is het denkbaar dat helemaal anders te doen? In theorie is dat denkbaar, maar politiek moeten we volgens mij binnen de bestaande klijtlijnen werken.

Het fundamentele blijft de dialoog. We moeten een kerkgemeenschap sensibiliseren voor de bestaande materiële uitdagingen die breder dan de eigen geloofsgemeenschap gaan. We moeten binnen het juridisch kader de dialoog aangaan en vertrouwen wekken. Op een iets hoger niveau wordt vaak voluntaristischer en met een opener geest gedacht dan de mensen die in de parochie zelf aanwezig zijn. Dat is begrijpelijk, want als we naar de totaliteit van de uitdaging kijken, denk ik dat de Bisschoppenconferentie van België met de handen in het haar zit. De bisschoppen vragen zich dan af wat op hen afkomt en hoe ze dat allemaal zullen managen. De mensen die in de lokale parochie actief zijn, vinden echter dat het gaat om hun kerk, waar hun familie is begraven en waar ze zijn gedoopt. Die gevoeligheid is anders. Dialoog en respect zijn heel belangrijk, maar hetzelfde geldt voor volharding, doorzettingsvermogen en ondersteuning.

Om die reden vind ik dat het Projectbureau veel goed werk heeft geleverd. Het is niet de fout van het Projectbureau dat het niet heeft opgeleverd. Het Projectbureau kon dat niet afdwingen en dat was ook de opdracht niet. Het Projectbureau heeft echter wel gesensibiliseerd. Misschien moeten we dat team nu de volgende stap toevertrouwen. Het kan een team zijn dat de lokale besturen met vragen tot aan

de realisatie kan begeleiden. Volgens mij kan dat een belangrijke herijking van de opdracht voor de komende jaren zijn.

Ik hoop dat we dan binnen een paar jaar een grotere evolutie in de goede richting zullen zien. Ondanks het feit dat we hier over de katholieke kerk spreken, is er geen wonderoplossing voor de situatie waarin we ons bevinden. Lokaal maatwerk en lokale dynamiek zullen de drivers van de successen zijn.

8.8. Antwoorden van Jonas Danckers

Jonas Danckers: Dank u wel voor de diverse vragen en suggesties. Die bevestigen wat ook in de presentaties al wat is aangegeven. De vraag aan PARCUM ging over onze ervaring met participatie en hoe we misschien in de toekomst nog verder begeleiding kunnen geven. De rode draad in onze presentatie was ook dat benadrukken van participatie en beheer. Op dit moment zijn we met de financiering die we van het agentschap Onroerend Erfgoed krijgen met tweeënhalf voltijdse mensen die zich vooral met vorming bezighouden, het aanbrengen van stappenplannen, en ook het zeggen waarom participatie belangrijk is. Daarnaast en naast het verzamelen van cijfermateriaal en het bijhouden van tendensen bieden we ook begeleiding aan. Daarvoor kunnen we een betalende opdracht uitvoeren. We hebben iets meer dan tien gemeentes intensief begeleid met het opmaken van een kerkenbeleidsplan en staken daar ook heel duidelijk participatie in. Ik noem maar een aantal gemeentes: Kruishoutem en Zingem, ondertussen Kruisem, Wortegem-Petegem, Haaltert, Oud-Heverlee en Liedekerke, en Zemst, waar we nu zijn gestart. In die trajecten hebben we eigenlijk ook kunnen leren hoe we die participatie aanpakken. In het voorjaar van 2018, toen de eerste echte trajecten steeds meer bij ons kwamen, hebben we de partners die professioneel met participatie en kerken bezig waren, ook eens samengebracht bij ons in de abdij. Twee jaar later, vorige week, hebben we een aantal van hen opnieuw samengebracht. We zien dat er op die twee jaar tijd ook heel veel kennis is bijgekomen, over methodieken, over hoe je dat aanpakt. Er was ook de vaststelling dat met die eerste twee stappen, kerkenbeleidsplan en participatie, nu voor de derde stap wordt doorverwezen naar het Projectbureau Herbestemming Kerken, die de duidelijke opdracht hebben om dat architecturaal te bekijken. Die koppeling tussen die participatie in de eerste stappen en het Projectbureau kan nog wel intensiever worden gemaakt. Ik heb het hier vandaag een aantal keren gehoord: die laatste stap, als het Projectbureau het dossier aflevert, is een heel belangrijke. Hoe kunnen we naar die uitvoering gaan? Ik denk dat daar de sterkte kan liggen van dit in één traject te bekijken. Daar hebben we met een heel aantal freelanceopdrachten, begeleidingstrajecten ook al wel wat ervaring mee. Een aantal van onze freelancers werken nu met betrekking tot kloosterkerken. Zij trekken de mensen mee van stap 1 tot het einde. Voor parochiekerken verwijzen we door naar het Projectbureau, maar het zou wenselijk zijn om één gezamenlijke aanpak te kunnen hebben, en dat ook zo te kunnen aanbieden in ons aanbod aan kerk- en gemeentebesturen. Als kerken zich inschrijven voor zo'n traject, dan kunnen we ook op maat van de kerk bekijken waar er nood aan is, welke stap nog moet worden gezet. Moet er nog eerst worden ingezet op participatie, of kan er al snel naar een architecturale haalbaarheidsstudie worden gegaan?

Hoe zit dat nu met de financiering? Wat in onze gratis dienstverlening zit, is mensen op weg helpen en zeggen welke stappen zij kunnen zetten. Voor die betalende dienstverlening hebben we nu een dagprijs van rond de 400 euro. Als dat trajecten zijn van ongeveer twintig dagen, om maar een idee te geven, komt dat voor een kerkenbeleidsplan voor vier kerken met participatie erbij uit op ongeveer 15.000 euro. Dan nemen we een gemeente ook echt bij de hand vanaf de start tot de concrete ideeën, maar verwijzen we in de tweede stap nu door naar het Projectbureau.

We zien dat die besturen vaak ook nog warm moeten worden gemaakt voor het belang van die participatie. Zeker in de eerste fase, in 2017, toen een aantal

besturen, opdat hun dossier niet van de wachtlijst zou worden geschrapt, snel een kerkenbeleidsplan moesten afwerken, is dat heel snel moeten gaan en is die participatie niet altijd even sterk meegenomen, maar ondertussen zien we wel dat dat idee steeds meer rijpt. We denken dat een kleine financiële stimulus daar ook wel interessant kan zijn. Ik had het over 15.000 euro, maar als een bepaald percentage specifiek voor die begeleiding en participatie zou kunnen worden ingezet, dan kan dat wel een manier zijn om die lokale besturen ook over de brug te krijgen. Op dit moment focust bijvoorbeeld het herbestemmingsonderzoek dat kan worden gefinancierd door het agentschap Onroerend Erfgoed, voornamelijk op het architecturale luik. Daar zit wel wat participatie in, maar als dat meer gaat naar ideeën verzamelen, de dynamiek op gang brengen, in een volgende stap bijvoorbeeld het businessmodel uitwerken, met de vraag wat er nodig is om dat ook financieel op poten te krijgen, bijvoorbeeld als er geen grote architecturale ingreep nodig is, maar veeleer een model van hoe men dat qua uitbating zal doen, dan zijn die middelen vanuit de Vlaamse overheid op dit moment niet ter beschikking. Er zijn dus wel financieringsmogelijkheden, ook vanuit Binnenlands Bestuur en het agentschap, maar dat luik van de brede participatie zou nog extra kunnen worden gestimuleerd.

Vanuit onze ervaring met PARCUM willen we graag meedenken over hoe we een totaalaanbod in de markt kunnen zetten voor dat hele traject, zodat lokale besturen, kerk- en gemeentebesturen uit dat menu kunnen kiezen waar ze nood aan hebben om hun traject dat laatste duwtje in de juiste richting te geven.

In het kader daarvan hebben we recent een project opgestart met de provincie Vlaams-Brabant. Met financiering van de dienst voor plattelandsbeleid hebben we tien kerken op het Vlaams-Brabantse platteland kunnen helpen om naar herbestemming over te gaan. Dat zijn kerken die moeilijk te herbestemmen zijn, in plattelandscontexten, waar er ook al een aantal functies zijn. We hebben dat ook al gehoord. De voorwaarde was echter dat het een herbestemming moest zijn op het platteland. Met die middelen hebben we voor twee jaar een begeleider mee op pad kunnen sturen, die het hele traject van begin tot einde volgde. Er werd ook een startbudget van ongeveer 25.000 euro per kerk meegegeven, om de tijdelijke invulling op die manier al te testen. Er is dus dat hele traject van kerkenbeleidsplan tot uitvoering, maar er wordt ook al heel snel naar een testfase gekeken: wat is mogelijk, wat loopt moeilijker? Op die manier moet men niet vijf, zes jaar wachten om het grote budget te hebben om uiteindelijk die grote architecturale herinvulling te doen. Door dat uit te testen, werkt men eigenlijk ook al aan het draagvlak om dan later een grote investering misschien ook wel beter verantwoord te maken.

8.9. Antwoorden van Linda Boudry

Linda Boudry: Minister Somers had het de hele tijd over het team van het Projectbureau, maar ik wil toch even zeggen dat dat een eenmanszaak is. Die persoon rijdt van 1 januari tot 31 december, behalve deze week, heel Vlaanderen rond om lokale besturen bij te staan. Ik wil niet dat u het idee krijgt dat dat over een hele ploeg gaat.

Het gaat over plannen en haalbaarheidsonderzoeken. Dat is toch wel een traject. En het is natuurlijk wel het primaat van de politiek om te kunnen kiezen, elke keer opnieuw. De vraag is of dat dan de juiste keuze is of niet. Maar dat is een vraag die ik niet moet beantwoorden. Ik ben een ambtenaar.

Maar als men zegt dat dit toch niet het juiste parcours is, of niet het parcours is zoals zij het in hun hoofd hebben, dan moet men natuurlijk ook wel kunnen zeggen: "Liever niet, liever iets anders, of voorlopig niet." Maar dat is eigenlijk het lokale primaat van de politiek. En daar hebben wij ons wel naar te schikken.

8.10. Antwoorden van Tania Hertveld

Tania Hertveld: Ik wil daaraan toevoegen dat het inderdaad interessant kan zijn om een langer traject te begeleiden. Maar dan denk ik dat men van in het begin ook naar een bredere visie moet kijken, waarbij dat kerkenbeleidsplan zich dan moet inschrijven in andere beleidsplannen van zo'n gemeente – ik heb daarstraks onder meer verwezen naar het BRV. Dan wordt dat niet per kerk bekeken, maar kijkt men naar een patrimonium van tien, twaalf of vijftien kerken. Dan zal misschien ook meer garantie ontstaan dat een volgend bestuur dat plan voor één kerk niet naast zich neer zou leggen als dat breder gekaderd is. Bij parken moet er dan van in het begin bekeken worden hoe we dat breder kunnen opentrekken, en ruimer kunnen bekijken.

8.11. Antwoorden van Jan Jaspers

Jan Jaspers: De verjonging van de kerkbesturen is inderdaad een heel heikel punt. We merken dat overal in het land. Er treden te weinig nieuwe en jonge leden toe, en dat is een heel moeilijke zaak. In die zin wordt ook wel gestimuleerd om te zoeken naar bijkomende vrijwilligers, bijvoorbeeld voor het openhouden van kerken. En we moeten die niet noodzakelijkerwijze binnen een kerkelijke sfeer zoeken. Dat kunnen ook mensen zijn die andere belangstellingen hebben, zoals een belangstelling voor erfgoed. Daardoor wordt de beheerstaak voor die kleine groep van mensen, die ook vrijwilligers zijn, op dat vlak misschien ook verlicht.

Wat het Eredienstendecreet betreft, denken we dat het huidige decreet voldoet op vlak van structuur, en voldoende instrumenten heeft om een goede werking te kunnen garanderen. Er zijn centrale kerkbesturen die bij het decreet zijn ingericht, en eigenlijk een vrij uniek gegeven vormen, als ik dat een beetje internationaal bekijk. Want daardoor is er ook een dialoog en een afstemming tussen kerkbesturen mogelijk.

Centrale kerkbesturen kunnen ook taken van kerkbesturen overnemen wanneer het gaat om gemeenschappelijke beheerselementen of gezamenlijke aankopen. Daar zitten dus eigenlijk wel instrumenten in die vandaag te weinig worden gebruikt, maar waarrond ook wat vorming en opleiding zou kunnen worden georganiseerd.

Wat die pastorale samenwerkingsverbanden betreft, gaat het eigenlijk om pastorale samenwerking. Het gaat dus niet zozeer rond het beheer van kerken, maar wel rond de pastoraal. Daarbij wordt gemeenschappelijk gezocht naar een beleid dat over meerdere parochies heen gaat. In die zin blijft die entiteit van de parochie nog wel belangrijk als een link naar die parochiekerk. Maar het zou wel kunnen, en dat zet zich vandaag toch stilaan op heel wat plaatsen door, dat vanuit die pastorale samenwerking ook een fusie van de kerkbesturen zou kunnen groeien. Maar wanneer een kerkbestuur van vijf mensen in plaats van één kerk te beheren nu drie of vier kerken moet beheren, wordt hun taak nog zwaarder. En daarbij komt dan nog eens de veroudering van de mensen. We moeten toch minstens eens nadenken hoe we daar een oplossing voor kunnen vinden.

8.12. Antwoorden van Sonja Vanblaere

Sonja Vanblaere: Ik heb een vraag specifiek voor het agentschap genoteerd. Hoe gaan we om met die niet-a-priori onomkeerbaarheid? Als u op de slide gekeken hebt, kon u zien dat het woord niet-a-priori in het rood stond. Het belangrijkste is dat we daar niet van uitgaan. Dat is een stuk een cultuurshift in de monumentenzorg. Vroeger ging men er van uit dat het altijd omkeerbaar moest zijn. Dat was een wet. Nu zeggen we dat dat geen wet is, maar een uitzondering. We blijven dat natuurlijk als mogelijkheid handhaven. We hebben die keuze gemaakt omdat aanpassingen eigenlijk eigen zijn aan de levenscyclus van een beschermd gebouw.

Als we vandaag een gebouw neerzetten, heeft dat vaak niet de intentie om voor de eeuwigheid te zijn. Beschermd erfgoed is dat wel, en dan moet je aanvaarden dat er aanpassingen zijn, anders bedreig je de levenscyclus van zo'n gebouw.

Er is ook altijd een evolutie in het gebruik en de betekenis. Dat is normaal en logisch.

Ik verwijs ook naar de studie van die toekomstverkenning. Daarin zegt men duidelijk dat herbestemming van alle tijden is. Het is zelden dat een gebouw doorheen heel de geschiedenis dezelfde functie heeft gehad. Voor kerken is dat eigenlijk wel het geval geweest. Die hebben doorheen de eeuwigheid dezelfde functie gehad en daar sta je nu aan de vooravond van nadenken over andere functies.

Ik wijs dan ook op het feit dat we die experimentruimte aangehaald hebben. Dat geldt natuurlijk ook voor die omkeerbaarheid, die neem ik dan mee in die experimentruimte.

Ik wilde nog even aansluiten op dat waarop Linda Boudry al heeft aangesloten, namelijk dat nieuwe besturen nieuwe keuzes maken. Dat geldt echt niet alleen voor kerken, dat zien wij ook in andere restauratiedossiers die op de wachtlijst staan. We zien dat een vorig bestuur een bepaalde keuze heeft gemaakt, en dat een nieuw bestuur andere prioriteiten heeft. Dus dat geldt jammer genoeg vanuit erfgoed niet alleen voor de kerkgebouwen.

Tot slot wilde ik nog eens pleiten voor die experimentruimte, omdat ik denk dat dat ook een manier is om tijdens het traject niet alleen de plannen te begeleiden, maar een ontwikkelaar, een lokaal bestuur te begeleiden in het uitrollen van die plannen, in het realiseren van die plannen, want daar zijn ook allerlei hefbomen en praktische bezwaren die maken dat die droom eigenlijk niet verwezenlijkt kan worden. Ik denk dat het begeleiden tot op het einde zeker iets is waar een Vlaamse overheid mee de schouders kan onder zetten.

8.13. Antwoorden van Dieter Delbaere

Dieter Delbaere: Ik wil nog even de werking van het Projectbureau Herbestemming Kerken ondersteunen. Wij kijken voor neven- en herbestemmingen heel veel naar Nederland als het goede voorbeeld. Maar omgekeerd wordt ook naar Vlaanderen gekeken. Men is wel jaloers als men kijkt naar wat het Projectbureau de afgelopen jaren heeft gerealiseerd aan studies en welke ambities daarin zitten. We zien in Nederland ook heel veel slechte voorbeelden, waar het puur gaat over het hergebruik van dat patrimonium maar niet over een ambitieuze insteek, niet over een echt nieuw verhaal, niet over een fundamentele transformatie. Daar zet het Projectbureau wel op in: fundamenteel bekijken wat de nieuwe of bijgevoegde betekenis is voor dat patrimonium.

Ik roep dus op om dat Projectbureau in stand te houden, maar wel om het te herdenken. Wellicht zal er toch moeten worden uitgekeken naar een grotere capaciteit. Het is zoals mevrouw Boudry aangeeft: vandaag is het slechts één persoon die het land rondcrosst om op elke vergadering op tijd te zijn, maar die deze ook telkens op tijd moet verlaten om naar de volgende afspraak te vertrekken.

Ik wil ook de werking van PARCUM ondersteunen. Daarvoor is een heel grote rol weggelegd. Zeker ook in de afstemming van de participatie op het Projectbureau. Soms is het een probleem dat we blind participeren. Het is net door de koppeling van participatie met die ontwerpmatige onderzoeken dat je die projecten kan verder brengen, eventueel tot een realisatie.

Vandaag ontbreekt het ook veel te veel aan integratie in andere beleidsplanning. Er kan een methode zijn om dat kerkenbeleidsplan te herinterpreteren en opnieuw op de agenda te plaatsen, en om dat veel breder te trekken en beter te linken aan andere beleidsniveaus en andere beleidsplannen.

8.14. Antwoorden van minister Matthias Diependaele

Minister *Matthias Diependaele*: Het was een heel interessante gedachtewisseling. Er zijn heel wat ideeën en duidelijke ervaringen van op het terrein naar boven gekomen. Vroeg of laat eindigt dat altijd bij de vraag om financiën, om geld. Dat is typisch voor de politiek.

Ik heb daar de luxe twee petjes te kunnen opzetten. Eerst en vooral moet ik er als minister van Onroerend Erfgoed op wijzen dat wij als dusdanig geen herbestemming financieren. Wij financieren erfgoed. Je moet die twee zaken gescheiden zien. De cijfers van mevrouw Vanblaere waren heel duidelijk: 28 procent ging naar parochiekerken. Dat is disproportioneel veel in vergelijking met andere financieringen, van burchten en dergelijke meer. Daar zit die financiering al goed. Als minister van Financiën en Begroting geef ik een zeer eenvoudig antwoord: neen, er is geen geld.

Alle gekheid op een stokje, ik sluit mij aan bij het antwoord van minister Somers. De lokale besturen worden of worden de komende jaren wel degelijk heel hard ondersteund. Zij kunnen daarmee aan de slag. Dat moet zeker ruimte creëren. Verschillende sprekers gaven aan dat dat afhangt van visievorming en financiering. Zij moeten daar het juiste projectmanagement op zetten om het allemaal als een puzzel in elkaar te doen vallen.

Mijnheer De Gucht, u maakt een analyse van het verschil in financiering tussen publiek en privaat. U pleit ervoor de totaliteit van het onroerend erfgoed te bekijken, en dus meer dan alleen de parochiekerken. Ik begrijp dat. Maar ik begrijp in alle eerlijkheid niet dat u dat ter sprake brengt bij de parochiekerken. U bent toch liberaal? Daar moet je voorzichtig zijn. Vandaag geldt de regel dat het erfgoed in publiek eigendom voor 60 procent wordt gesubsidieerd. In privé-eigendom is dat 40 procent. Als je dat wilt rechte trekken en allebei gelijk behandelen, ga je geld van de lokale besturen – want die publieke eigendommen zijn meestal kerken in eigendom van lokale besturen – verschuiven naar de kloostergemeenschappen. Die privékerken zijn meestal in eigendom van de kloostergemeenschappen. Ik begrijp het in de totaliteit van onroerend erfgoed, als het over burchten en kastelen enzovoort gaat. Daar kunnen we over discussiëren. Ik wil die discussie apart houden. Maar voor wat betreft kerken wil ik daar een voorzichtig pleidooi voor houden.

Jean-Jacques De Gucht: Vandaag ben je bij manier van spreken verplicht om een kerk binnen het eigendom te houden van de kerkgemeenschap en eigenlijk bij de overheid, voor wat betreft die beschermde stukken, omdat men 60 procent kan krijgen. Indien men daarvoor een verkoop zou doen, krijgt men maar 40 procent meer, terwijl de kosten voor een dergelijk gebouw altijd heel hoog zijn. Mijn redenering zou zijn dat als er een private investeerder wordt gevonden om van in het begin van het proces daar mee over na te denken, en het gaat over een beschermd stuk, waarom zouden we dan bij hem of haar niet ook met die 60 procent over de brug komen? We kunnen kloostergemeenschappen uitsluiten als u dat wilt, ik ben daar niet tegen.

Minister *Matthias Diependaele*: Minister Somers verwees ook naar het feit dat dit nog napoleontische wetgeving is. Het is niet zo eenvoudig voor een kerkgemeenschap om een kerk te verkopen. Een parochie of kerkgemeenschap mag zichzelf niet verarmen. Dat staat letterlijk in de wetgeving van 1815, die nog altijd van toepassing is.

Collega Vaneeckhout, niemand moet zich verbazen over het feit dat er nog iemand actief is in een christelijke gemeenschap. Ik schrok alleen van het feit dat u zei dat u jonger bent dan 35. Dat had ik niet gedacht.

Collega Veys, u maakt de verwijzing naar het ecologische gegeven. Het agentschap Onroerend Erfgoed doet daar wel degelijk inspanningen voor. We denken na over thematische oproepen en dergelijke meer. U schetst het kader om de problematiek van de herbestemming van de kerken te bekijken in een ruimer geheel. Ook met verdichting en dergelijke moet rekening worden gehouden. Dat staat los van erfgoed op zich. Als het kan, heb ik daar geen enkel probleem mee, maar onze enige focus is het behoud van het erfgoed. Zo waren er bijvoorbeeld voor de Sint-Annakerk ruimere plannen. Er kwam een bedreiging voor het erfgoed, en daarom deden we het niet.

Wij hebben daar wel degelijk een open geest voor. In haar presentatie verwees mevrouw Vanblaere naar ecologische maatregelen, dubbelglas enzovoort. Ik heb zelfs vernomen dat er op het Vaticaan zonnepanelen liggen, waarom zou dat hier niet kunnen? Dat is altijd case by case te bekijken. Het moet passen binnen het behoud van het erfgoed. Dat is de uiteindelijke voorwaarde. We zijn altijd bereid om in dialoog te gaan, om tot constructieve oplossingen te komen.

De voorzitter: Ik bedank de ministers Somers en Diependaele maar vooral ook de gastsprekers voor deze gedachtewisseling, die verhelderend was en waaruit overduidelijk blijkt dat er al heel veel mooi werk gebeurd is de voorbije jaren, maar ook dat er nog heel veel mooi werk op de plank ligt. Dank u wel voor deze boeiende toelichtingen, iedereen vanuit zijn of haar invalshoek.

Kurt DE LOOR,
voorzitter

Joke SCHAUVLIEGE
Jean-Jacques DE GUCHT,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

BRV	Beleidsplan Ruimte Vlaanderen
btw	belasting over de toegevoegde waarde
CRKC	Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur
IOED	intergemeentelijke onroerendergoeddienst
KU Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
PMV	ParticipatieMaatschappij Vlaanderen
UNIZO	Unie van Zelfstandige Ondernemers
VS	Verenigde Staten
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
vzw	vereniging zonder winstoogmerk
WVI	West-Vlaamse Intercommunale voor Economische Expansie, Huisvestingsbeleid en Technische Bijstand